

SANTRUMPOS: SANDARA IR SINTAKSINĖ VARTOSENĄ

ESMINIAI ŽODŽIAI: raidinės santrumpos, skiemeninės santrumpos, mišriosios santrumpos, sutrumpinimai, sintaksinis ryšys, aiškinamasis žodis, simbolinis pavadinimas.

ĮVADAS

Žodžių ir jų junginių trumpinimas rašytinėje kalboje nėra naujas reiškinys. Kad sutrumpinimų vartojama labai daug, konstatuota jau prieš tris dešimtmečius, išleidžiant antrąją *Lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos* (toliau – LKRS) leidimą (LKRS 1992: 73). Tačiau išsamiau šis reiškinys lietuvių kalbotyroje netirtas. Įvairių rūšių sutrumpinimai paprastai tepaminimi kalbos enciklopedijose, žinyuose ar patariamojo pobūdžio leidiniuose (LKŽin 1998; LKE 1999; KancKP 2000; Kniūkšta 2004), daugiausia kaip rašybos dalykas. Problemiškesniu žvilgsniu į šį reiškinį pažvelgta, ko gero, tik Rūtos Marcinkevičienės (2003), Gintauto Grigo (2007) ir Astos Kazlauskienės (2008) straipsniuose. Iš jų matyti, kad bent vienos rūšies sutrumpinimų, vadinaujų raidinių santrumpų, vartojama gausiai, jų įvairovė dėl kitų kalbų santrumpų plūsmo į lietuvių kalbą yra padidėjusi, o esama norma pakitusiomis aplinkybėmis jau nebepakankama.

Kaip spręstini klausimai anksčiau minėtų autorių daugiausia iškeliama santrumpų rašybos, lietuvinimo, tarimo (Grigas 2007; Kazlauskienė 2008) arba klasifikacijos ir sampratos dalykai (Marcinkevičienė 2003; Kazlauskienė 2008). Šio straipsnio autorė tiesioginiu analizės objektu renka ne šiuos dalykus. Santrumpas straipsnyje pasirenkama nagrinėti lietuvių kalbotyroje beveik netirtu aspektu – sandaros ir, galima sakyti, visiškai netirtu – sintaksinės vartosenos. Toks pasirinkimas pirmiausia aiškintinas siekiu atskleisti dabartinėje vartosenoje plintančių santrumpų įvairovę ir jų funkcionavimo rišliame tekste dėsningumus, tačiau kartu manoma, kad būtent išsami, sistemiška sandaros ir sintaksinės vartosenos analizė galėtų būti atspirties taškas priimant sprendimus ir dėl jų rašybos, adaptavimo ar kitų normų.

Analizė grindžiama realiąja vartosena, konkrečiau – ekonomikos srities kalba. Pasirenkami specialaus žanro tekstai – Lietuvos banko reguliariai leidžiamos ir (ar) jo interneto svetainėje pateikiamos išsamios metinės, ketvirtinės ar mėnesinės ataskaitos, biuleteniai ir pranešimai, įskaitant ir verčiamus iš anglų kalbos. Visiems šiems leidiniams bendra tai, kad juose apžvelgiama tam tikro laikotarpio Lietuvos ar kitų Europos Sąjungos šalių ekonominių ir finansinių procesų raida. Nors daugiausia, kaip ir dera šalies centriniam bankui, orientuojamasi į pinigų, finansų ir bankininkystės sektorius, iš esmės apimamos visos ekonomikos funkcionavimo sritys, taigi, atspindima ir didelė dalis ekonomikos kalboje vartojamų santrumpų. Jų vartojimo dėsningumai neturėtų būti svetimi ir kitų sričių vartosena. Vieniems tekstams daugiau, kitiems mažiau būdingas ir analitinis elementas, vietomis net priartėjama prie mokslinio stiliaus, bet iš esmės jų žanras vertintinas kaip apžvalga. Patogumo sumetimais pasirinktieji santrumpų vartojimo šaltiniai straipsnyje vadinami ekonomikos apžvalgomis.

Analizuojant santrumpų sandaros ir jų funkcionavimo rīšliame tekste ypatumus, neįmanoma išleisti iš akių ir šiuo metu galiojančios jų normos, vien jau dėl to, kad ji yra vienas iš vartosenos ypatumus lemiančių veiksnių. Vartosenos ir normos gretinimas svarbus ir kaip galimybė atskleisti jų adekvatumą. Imtis šios analizės neįmanoma neįvardijus nagrinėjamo reiškinių. O tai padaryti gana sudėtinga, ir ne tik todėl, kad trumpiniai, kuriuos sudaro žodžių junginio dėmenų pirmosios raidės ar kiti elementai, kone kiekviename juos mininčiame darbe vadinami vis kitaip. Jei visi šie terminai būtų tik sinonimai, pakaktų pasirinkti vieną kurį, deja, vienuose darbuose sinonimiškai vartojami terminai kituose pasitelkiami tam tikroms trumpinių rūšims ar porūšiams skirti. Vadinasi, termino pasirinkimas nagrinėjamo objektui įvardyti yra jo ribų klausimas. Taigi, kad būtų išspręsta nagrinėjamo objekto įvardijimo problema, apibrėžtos jo ribos ir pagrįstas straipsnyje vartojamo termino pasirinkimas, prieš imantis nagrinėti šį kalbos reiškinių reikia bent trumpai apžvelgti lietuvių kalbotyroje jį įvardijančią terminiją.

TERMINŲ ĮVAIROVĖ IR SANTYKIAI

Iš žodžių ar jų junginių dėmenų pirmųjų raidžių ar kitokių elementų susidedantys trumpiniai, daugiausia atstojantys įvairius pavadinimus, lietuviškoje aprašomojo, norminamojo ir mokslinio pobūdžio literatūroje vadina-

mi raidiniais pavadinimų sutrumpinimais, santrumpomis, nurodant santrumpų rūšį (raidinės, skiemeninės) arba jos neminint, akronimais, abreviatūromis, rečiau – trumpiniais. Iš tų darbų matyti, kad bene problemiškausias yra terminų *santrumpos* ir *sutrumpinimai*, *santrumpos* / *sutrumpinimai* ir *akronimai* santykis.

(Raidinės) santrumpos ir sutrumpinimai

Pavadinimų sutrauktiniams pakaitams įvardyti lietuviški terminai *santrumpos* ir *sutrumpinimai* sinonimiškai pavartojami tik kai kuriuose darbuose, pavyzdžiui, LKRS (1992: 73–74). Tokie pakaitai čia vadinami ir santrumpomis, ir raidiniais pavadinimų sutrumpinimais. Tačiau kitų rūšių trumpiniai (pvz., grafiniai) santrumpomis nevadinami, jie įvardijami tik kaip sutrumpinimai, o tai rodytų, kad santrumpas LKRS linkstama išskirti kaip tam tikrą sutrumpinimų rūšį.

Kanceliarinės kalbos patarimuose (toliau – KancKP) mėginama nustatyti priešingą dalies ir visumos santykį: įvairūs kitų rūšių sutrumpinimai šiame leidinyje vadinami santrumpomis (plg. *simbolinės santrumpos*, *grafinės santrumpos*), o susidedantys iš didžiųjų raidžių – sutrumpinimais, tiksliau, raidiniais pavadinimų sutrumpinimais (KancKP 2000: 277–279). *Lietuvių kalbos žinyne* (toliau – LKŽin) santrumpomis vadinami visų rūšių trumpiniai, o jų rūšys nurodomos pažymimaisiais žodžiais: *matų, asmenų, pareigų ir laipsnių pavadinimų, įvairios* (LKŽin 1998: 340–346). Terminas *santrumpos* vartojamas ir nagrinėjant kompiuterijos ar kitokių terminų sutrumpintuosius variantus (Grigas 2007, 2011), tačiau nagrinėjami tik raidiniu būdu trumpinami terminai, tad santykis tarp terminų *santrumpos* ir *sutrumpinimai* lieka neaiškus. Jį sunku nustatyti ir iš Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau – VLKK) nutarimu Nr. 60 patvirtintų rašybos ir skyrybos nuostatų, kuriomis įtvirtinama nelietuviškų santrumpų vartojimo lietuvių kalboje bendroji norma, nes vartojamas tik terminas *raidinės santrumpos* (VŽ 1997a) ir pateikiama tik tokiu būdu sudarytų santrumpų pavyzdžių. Raidinėmis santrumpomis iš raidžių sudaryti trumpiniai vadinami ir Prano Kniūkštos *Istaigų, įmonių ir organizacijų pavadinimuose* (Kniūkšta 2004: 17–19). Grafiniai ar simboliniai žodžių ir jų junginių trumpinimo būdai tame leidinyje neaptariami, todėl santykis tarp sąvokų *santrumpos* ir *sutrumpinimai* nė jame neišryškėja.

Tik sąvoka *santrumpos* aiškinama ir *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* (toliau – LKE), bet vis dėlto nubrėžiama tam tikra riba, santrumpas skirianti nuo sutrumpinimų (LKE 1999: 553–554). Šios sąvokos nurodomos dvi

reikšmės: 1) „sudėtinių (dviejų ar daugiau žodžių) pavadinimų sutrauktiniai pakaitalai, sudaryti iš žodžių pirmųjų raidžių ar skiemenų“; 2) „dažnai vartojamų žodžių (ar žodžių grupių) paprasti grafiniai sutrumpinimai, neturintys atskiro garsinio pavidalo“ (LKE 1999: 553). Sinonimas *sutrumpinimai* pateikiamas tik prie antrąja reikšme vartojamos sąvokos, vadinasi, santrumpos, kitaip nei LKRS, sutrumpinimų rūšimi nelaikomos. Pirmąja reikšme vartojama sąvoka, apimanti inicialines ir skiemenines santrumpas, LKE sinonimiškai įvardijama dar ir skolintiniu terminu *abreviatūra*.

Siauroji ir plačioji akronimo sąvokos aprėptis.

Santykis su santrumpa

Vienas abreviatūrų porūšis, būtent inicialinės (t. y. iš raidžių sudarytos) santrumpos, LKE pavadintas irgi skolintiniu terminu – *akronimai* (LKE 1999: 553). Skiriant inicialinių ir skiemeninių santrumpų porūšius, santrumpas LKE mėginama diferencijuoti pagal sandarą. Tačiau tik vienam iš skiriamų klasifikacijos vienetų pavadinti pasirinktas terminas *akronimai* R. Marcinkevičienę (2003) paskatina prieštarauti dėl anglų kalbotyros darbuose plėtojamos akronimo sampratos susiaurinimo, ir kaip tokios prieštaros rezultatas lietuvių kalbotyroje atsiranda plačioji sąvokos *akronimas* aprėptis.

Šios autorės nurodomame anglų kalbotyros darbe¹ akronimais laikomos tos sudėtinių pavadinimų santrumpos, kurios sudaro priimtinius skiemenis ir gali būti ištartos kaip žodžiai (Marcinkevičienė 2003: 91). Suprantama, remiantis tokiu kriterijumi, brėžti ribą tarp inicialinių ir skiemeninių santrumpų keblu: juk dalis raidinių, kaip ir skiemeninės, sudaro priimtinius skiemenis ir gali būti ištariamoms kaip žodžiai. Tad straipsnio autorė LKE sandaros atžvilgiu nubrėžtą ribą linksta naikinti. Tačiau anglų kalbotyroje akronimais laikomi ne tik „žodiškieji“, bet ir „nežodiškieji“ trumpiniai, kurie kartu priešinami kitokio pobūdžio sutrumpinimams, t. y. abreviatūroms. Taip plačiai suvokti akronimą R. Marcinkevičienė siūlo ir lietuvių kalbotyroje. Tačiau tokia išplėsta sąvoka visiškai atitinka LKRS vartojamas *santrumpas*, *raidinius pavadinimų sutrumpinimus*, o brėžiama riba tarp akronimų ir abreviatūrų atitinka ribą tarp santrumpų ir sutrumpinimų. Taigi kyla klausimas, kuo skolintiniai terminai lietuvių kalbotyrai priimtinesni nei lietuviški.

R. Marcinkevičienės plėtojama akronimo samprata iškelia vieną svarbų santrumpų aspektą ir galimą jų klasifikavimo kriterijų – raidžių derinio

¹ Katamba F. *English Words*, London and New York: Routledge, 1994, 182–183.

panašumą į žodį. Tik mėginant taikyti šį kriterijų būtų gana keblu parinkti tokį, kuris tiktų tiek lietuviškos, tiek nelietuviškos santrumpoms klasifikuoti, nes lietuviško ir nelietuviško žodžio požymiai skiriasi. Pavyzdžiui, pakankamas anglų kalbos vardažodžio požymis yra garsų išsidėstymas taip, kad juos būtų galima tarti fonetiškai, o lietuvių kalbos vardažodžio – dar ir kaitybos afiksas (išskyrus nekaitomuosius daiktavardžius). Taigi, „žodiškumo“ kriterijumi pasirinkus santrumpos kaitymo galimybę, į „žodiškųjų“ santrumpų grupę nepatektų daug lietuvių kalboje vartojamų anglišku santrumpų, o tokiu kriterijumi laikant galimybę garsų derinį tarti fonetiškai, patektų daug tokių, kurios neturi lietuviško žodžio požymių.

A. Kazlauskienė akronimo sampratą irgi grindžia panašumo į žodį kriterijumi: akronimais siūlo vadinti tas santrumpas, kurios gali būti ištariamoms kaip žodžiai, kad ir koku būdu jos būtų sudarytos (Kazlauskienė 2008: 73). Vis dėlto ši samprata, o kartu ir sąvokos *akronimas* santykis su *santrumpa*, skiriasi nuo plėtojamos R. Marcinkevičienės straipsnyje – A. Kazlauskienė akronimą laiko tik tam tikra santrumpų rūšimi. Vadinasi, jo aprėptis siauresnė. Kita vertus, tarp akronimų vardinami ne tik tokie trumpiniai, kaip kabutėse rašomi, t. y. simboliniais laikomi, pavadinimai „Keltas“, „Interleksis“, „Erasmus“, „Leonardo da Vinci“, bet ir dvižodė projekto pavadinimo „Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas“ santrumpa „Lietuvos rusai“ (Kazlauskienė 2008: 73). Nors ir ne visiškai aišku, ar tokius žodžius ir jų junginius akronimais laiko pati autorė, vis dėlto ji iškelia dar vieną akronimo aspektą, o kartu – dar vieną santrumpų klasifikacijos galimybę. Tai ir lietuvių kalbotyrai aktualėjanti santrumpų klasifikacija pagal tai, ar jos yra dariniai, dirbtinai sudaryti siekiant panašumo į žodį, kad funkcionuotų kalboje kaip trumpesni tikrųjų pavadinimų pakaitai, ar įprastiniu būdu sudarytos pavadinimų santraukos, patogumo sumetimais vartojamos tekste².

Termino pasirinkimas.

Trumpinio samprata ir termininė vartosena

Apžvelgus iš žodžių junginio dėmenų pirmųjų raidžių ar kitokių elementų sudarytiems trumpiniams įvardyti vartojamą terminiją, matyti, kad sinonimais lietuviškoje kalbinėje literatūroje laikomi terminai *raidiniai pavadinimai*

² Į šį aspektą atkreipė dėmesį ir R. Marcinkevičienė (2003), tik neatsiejo jo nuo kitų santrumpų klasifikacijos kriterijų.

mų sutrumpinimai ir (raidinės) santrumpos, akronimai ir santrumpos. Šiame straipsnyje pasirenkamas vartoti terminas *santrumpos*. Tokį pasirinkimą bene labiausiai lemia vis labiau ryškėjantis polinkis šiuo vienažodžiu terminu išskirti tam tikrą sutrumpinimų rūšį, taip pat termino tinkamumas jai skirti. Žinoma, ta rūšis galėtų būti išskiriama ir terminu *raidiniai (pavadinimų) sutrumpinimai*, tačiau daiktavardis *santrumpos* veiksnio padariniui įvardyti labiau tinka, be to, abstrakčiųjų veiksmažodinių daiktavardžių daugiskaitos forma bendrinei lietuvių kalbai laikoma nebūdinga³. Kitokius nei santrumpos trumpinius tiktų įvardyti ir kitais terminais, pavyzdžiui, *simboliai, grafiniai ženklai, grafiniai trumpiniai* ar panašiai, o apibendrinamąją reikšmę visiškai tiktų vartoti daiktavardį *trumpinys*.

Termininė žodžio *trumpinys* vartoseną lietuvių kalbotyroje nėra plačiai įsigalėjusi, matyt, dėl lietuvių kalbos žodynuose šiam daiktavardžiui teikiamos reikšmės. Juose trumpinį įprasta sieti tik su vienu žodžiu – tai sutrumpintas žodis (DLKŽ 2000: 860), sutrumpintas, sutrauktas, sumažintos apimties žodis (LKŽ_e 2011). Tuose žodynuose pateikiami pavyzdžiai rodytų, kad trumpiniu laikomas kitokio trumpinimo rezultatas nei raidinės ar skiemeninės santrumpos – trumpinamas dažniausiai žodžio baigmuo, pavyzdžiui, *Marcé* (iš *Marcelė*), *Gintas* (iš *Gintautas*). Vis dėlto tokia šiam žodžiui žodynuose teikiama reikšmė nėra pagrindas jo vengti vartoti kitomis reikšmėmis – kaip įvairias sutrumpinimų rūšis apibendrinantį terminą⁴ ar kaip bet kokio trumpinimo būdu gautą žodį⁵. Pastarąją reikšmę jis vartojamas ir šiame straipsnyje.

Renkantis tarp *akronimo* ir *santrumpos*, terminui *santrumpa* pirmenybė teikiama dėl ilgesnės vartojimo tradicijos ir lietuviškumo. Apskritai *akronimo* sąvoka lietuvių kalbotyroje laikoma nepakankamai pagrįsta, nenusistovėjusia ir ja keisti *santrumpas* nėra būtino reikalo. R. Marcinkevičienės išplėsta iki visas raidines ir skiemenines santrumpas apimančios sąvokos, ji leistų išvengti kai kuriuose darbuose vartojamų terminų *raidiniai pavadinimų sutrumpinimai*, *raidinės santrumpos* sąlygiškumo (juk prie šios grupės priski-

³ VLKK konsultacijų banke teigiama, kad bendrinėje lietuvių kalboje abstraktieji daiktavardžiai paprastai vartojami vienaskaita (*aptarnavimas, balsavimas, finansavimas, registravimas*), daugiskaitinė forma *pardavimai* laikoma atsiradusia dėl anglų kalbos įtakos, todėl siūloma geriau vartoti vienaskaitą *pardavimas* (<http://www.vlkk.lt/lit/2331>). Įvairių abstraktų daugiskaita (pvz.: *valstybingumai, pardavimai, uždegimai*) taisoma ir *Kalbos patarimuose* (KP1 2002: 20).

⁴ Taip jis vartojamas A. Kazlauskienės (2008) straipsnyje.

⁵ Tokia vartoseną matyti, pavyzdžiui, KancKP (2000: 277).

riami ir skiemeniniu būdu sudaryti trumpiniai), bet maža tepritaptų prie kitokius trumpinius įvardijančių ar apibendrinančių terminų – (*simboliniai sutrumpinimai (santrumpos), grafiniai sutrumpinimai (santrumpos)*, nebent juos pakeistų irgi skolintinis terminas *abreviatūros*. Įtrauktas į bendrąją klasifikaciją kaip kuriuo nors požiūriu skiriamą santrumpų porūšį žymintis terminas (žr. LKE 1999; Kazlauskienė 2008), *akronimas* būtų priemonė atskleisti tam tikrus santrumpų aspektus, tačiau šios sąvokos aprėptis, palyginti su pateikiama užsienio kalbotyros darbuose, žinoma, gerokai susiaurėtų.

Pagrindinė straipsnio sąvoka *santrumpos* apima nevienalytės sandaros darinių grupę. Nepaisant tokių skirtumų, kai kuriuose darbuose ne tik raidiniu, bet ir kitokiais būdais sudarytoms santrumpoms įvardyti vartojami terminai *raidinės santrumpos, raidiniai pavadinimų sutrumpinimai*. Žinoma, jie sąlyginiai. Terminas *santrumpos* parankus dar ir tuo, kad tokio sąlygiškumo leidžia išvengti. Norimi atskleisti juo įvardijamo reiškinio skirtumai gali būti įvardijami tam tikrais pažymiminiais. Pavyzdžiui, santrumpų sandaros skirtumai gali būti nusakomi tokiais sudėtiniais terminais, kaip *raidinės santrumpos, skiemeninės santrumpos, mišriosios santrumpos* ar pan.

NUMATOMOJI SANTRUMPŲ SANDARA IR VARTOSENOS IŠKELIAMOS YPATYBĖS

Pagrindiniai santrumpų sudarymo principai

Lietuviškų santrumpų sandara numatyta norminamajame leidinyje – *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. 2006 m. VLKK pakeitė tik jame suformuluotas skyrybos taisykles, o leidinio dalį „Rašyba“; kurioje aptiriamos santrumpos, nuspręsta ir toliau laikyti normine (VŽ 2006a, b, c). Iš kitų VLKK priimtų nutarimų lietuviškų santrumpų vartojimą tiesiogiai užkliudo tik priimtasis 2000 m. spalio 26 d., įteisinantis kelias lietuviškuose tekstuose vartotinas santrumpas (VŽ 2000). Šių santrumpų sandara visiškai atitinka norminius jų sudarymo principus.

Tie principai iš pažiūros gana paprasti: trumpinant keliažodžius pavadinimus imamos visų savarankiškų žodžių pirmosios didžiosios raidės (*SNO* – Suvienytųjų Nacijų Organizacija), kartais – pirmojo žodžio pirmosios raidės abėcėlinis pavadinimas (*ELTA* – Lietuvos telegramų agentūra), tarnybiniai žodžiai praleidžiami (*TVR* – teisingumas ir vidaus rei-

kalai); gali būti imama žodžių pradžios dvi trys raidės arba pirmieji skie-
menys (*Elfa* – elektros fabrikas), pastaruoju atveju santrumpa rašytina kaip
tikrinis žodis – didžioji tik pirma raidė (LKRS 1992: 73–74). Lieka pridur-
ti tai, kad trumpinant sudurtinius ir priešdėlinius žodžius, kurių pirmasis
dėmuo ar priešdėlis yra nelietuviškas ir atskirai nevertojamas, imamos abie-
jų dėmenų pirmosios didžiosios raidės (*HE* – hidroelektrinė), ir bus aprėp-
tos visos LKRS numatomos lietuviškų santrumpų sudarymo galimybės.
Tokie jų sudarymo principai kartojami ir kalbos praktikos ar enciklopedinio
pobūdžio leidiniuose (LKŽin 1998; LKE 1999; KancKP 2000). KancKP
pateikiamas pavyzdys *VšĮ* (viešoji įstaiga) atkreipia dėmesį, kad santrumpa
gali būti sudaryta ne tik iš žodžių pirmųjų raidžių, tarp jų galima įterpti ir
mažųjų raidžių (KancKP 2000: 277).

Apibendrinant norminamuosiuose ir kalbos praktikos darbuose pateikia-
mus santrumpų sudarymo principus, galima daryti išvadą, kad jais numa-
tomos trejopos sandaros lietuviškos santrumpos:

- 1) susidedančios iš žodžių (ar jų dėmenų) pirmųjų raidžių;
- 2) susidedančios iš žodžių pradinių dalių;
- 3) susidedančios iš žodžių pirmųjų raidžių, įterpiančios ir kitų.

Iš tikrųjų santrumpų sandara gali būti kur kas įvairesnė. Pavyzdžiui, į
jas gali būti įtraukiami indeksai, kuriais žymimos skirtingų metų laidos
(*DŽ₁*, *DŽ₂*, *DŽ₃* – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*), santrumpos gali būti
sudarytos ir iš skiemenų, ir iš raidžių (K.GaivLT – K. Gaivenis. *Lietuvių
terminologija*) ir kt. (KK 2008: 139). Tai leistų daryti prielaidą, kad yra
nustatyti tik plačiai vartojamų pavadinimų trumpinimo būdai, o kitų san-
dara paliekama autoriaus ar leidėjo nuožiūrai. Tą patvirtina ir teiginys, kad
specialiojoje literatūroje gali būti savų, specifinių sutrumpinimų (LKRS
1992: 73). Tačiau santrumpų klasifikaciją aptariančiuose leidiniuose tokio
pobūdžio trumpinių vieta ir statusas turėtų išryškėti.

Raidinės santrumpos

Analizei pasirinktuose šaltiniuose vartojamos santrumpos iš dalies atitinka
norminius jų sudarymo principus. Lietuvos ar tarptautinių įstaigų, įmonių,
organizacijų, žinybų, sistemų, teritorinių ir kitokių darinių, dokumentų,
rodiklių lietuviški pavadinimai ir ekonomikos terminai trumpinami papras-
tu raidiniu būdu, t. y. imant pirmąsias žodžių junginio dėmenų raides, pvz.:
ECB – Europos centrinis bankas, *ECBS* – Europos centrinių bankų sistema,

EEE – Europos ekonominė erdvė, *EFSF* – Europos finansinio stabilumo fondas, *FARK* – Federalinis atvirosios rinkos komitetas, *LCKU* – Lietuvos centrinė kredito unija, *TVF* – Tarptautinis valiutos fondas, *VPK* – Vertybinių popierių komisija; *EVRK* – Ekonominės veiklos rūšių klasifikatorius, *KRD* – Kapitalo reikalavimų direktyva; *ESD* – einamosios sąskaitos deficitas, *PVM* – pridėtinės vertės mokestis, *SVKI* – suderintasis vartotojų kainų indeksas, *TUI* – tiesioginės užsienio investicijos, *VKM* – valiutų kurso mechanizmas. Trumpinant junginius, į kurių sudėtį įeina tarnybiniai žodžiai, jie praleidžiami, pvz.: *EBPO* – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, *EPS* – ekonominė ir pinigų sąjunga, *ERPB* – Europos rekonstrukcijų ir plėtros bankas, *TPFK* – Tarptautinis pinigų ir finansų komitetas.

Tačiau vartojama ne tik lietuviškų, bet ir nelietuviškų raidiniu būdu sudarytų santrumpų, nes jų vartojimą įteisina VLKK nutarimu patvirtintos rašybos ir skyrybos nuostatos (VŽ 1997a). Nelietuviškos santrumpos sąvoka tose nuostatose nėra apibrėžta. Formuluoju teiginį, kad lietuviškuose tekstuose šios santrumpos rašytinos taip, kaip originalo kalboje, tik nelotyniško pagrindo rašmenis perrašant lietuviškais, prie sąvokos *nelietuviškos* skliaustuose nurodoma *tarptautinės*. Toks aiškinimas gali būti interpretuojamas dvejopai: 1) tarptautinės santrumpos yra nelietuviškųjų dalis, taigi nurodytu būdu perrašytinos tik tarptautinės; 2) sąvokos *nelietuviškos santrumpos* ir *tarptautinės santrumpos* yra sinonimai, taigi nurodytu būdu perrašytinos visos nelietuviškos santrumpos. Antrąją interpretuotę sustiprina tai, kad iš lotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų pateikiami tik anglų kalbos pavyzdžiai, pvz.: *BBC* – British Broadcasting Corporation, *FAO* – Food and Agriculture Organization, *NATO* – North Atlantic Treaty Organization.

Tokia interpretuotė vartosenai suteiktų labai didelę laisvę – visus nelietuviškus tiesioginės reikšmės pavadinimus, įskaitant angliškus, be apribojimų vartoti sutrumpintus. Taigi labiau tikėtina, kad nurodytą santrumpos perkėlimo į lietuvių kalbą būdą siūloma taikyti ne visoms nelietuviškoms santrumpoms, o tik toms, kurios žymi tarptautinių įstaigų, organizacijų ar kitokių darinių pavadinimus.

Būtent toks polinkis matyti tiriamojoje vartosenoje. Šalia santrumpų (arba pridėdamuose žodynėliuose) pateikiami angliškai rašomi nesutrumpintieji pavadinimų variantai rodo, kad dauguma jų yra bendri Europos Sąjungai, euro zonai ar dar platesniam arealui, pvz.: *CEBS* – Committee of European Banking Supervisors (Europos bankų priežiūros komitetas), *CESR* – Committee of European Securities Regulators (Europos vertybinių

popierių rinkos priežiūros komitetas), *SEPA* – Single Euro Payments Area (Bendroji mokėjimų eurais erdvė), *SWIFT* – Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (Pasaulinių tarpbankinių finansinių atsiskaitymų per telekomunikacijų tinklą bendrija).

Daug tarptautinių institucijų ir kitokių pavadinimų trumpinama ir iš lietuviškojo varianto, pvz.: *CELPA* – Centrinės Europos laisvosios prekybos asociacija, *EBF* – Europos bankų federacija, *EBI* – Europos bankininkystės institucija, *ELPA* – Europos laisvosios prekybos asociacija, *EPKB* – Euro-sistemos pirkimų koordinavimo biuras, *ESRV* – Europos sisteminės rizikos valdyba, *EVPRI* – Europos vertybinių popierių ir rinkų institucija, *TDO* – Tarptautinė darbo organizacija.

Toks polinkis atitinka norminamųjų darbų nuostatas: plačiau paplitusių pavadinimų santrumpas darytinos iš lietuviško pavadinimo. Tik ne visada paprasta nustatyti, kada pavadinimas laikytinas plačiau paplitusiu.

Lietuviškų ir nelietuviškų raidinių santrumpų ekonomikos apžvalgose vartojama įvairių:

dviraidžių: *IT* – informacinės technologijos, *KO* – koreguojamosios operacijos, *NT* – nekilnojamas turtas, *SM* – Susitarimo memorandumas, *VP* – vertybiniai popieriai, *PB* – probability of default;

triraidžių: *BSU* – bendroji skola užsieniui, *DPK* – Draudimo priežiūros komisija, *EMT* – Europos mokėjimų taryba, *EPI* – Europos pinigų institutas, *EPS* – ekonominė ir pinigų sąjunga, *FSC* – Finansinių studijų centras, *FSV* – Finansinio stabilumo valdyba, *NCB* – Nacionalinis centrinis bankas, *PGP* – perkamosios galios paritetas, *SST* – specialiosios skolinimosi teisės, *TAB* – Tarptautinių atsiskaitymų bankas; *CFS* – Center for Financial Studies, *CLS* – Continuous Linked Settlement, *RCC* – Research Coordination Committee;

keturraidžių: *VSDF* – Valstybinis socialinio draudimo fondas, *AIFV* – alternatyviųjų investicinių fondų valdytojai, *BŽŪP* – Bendroji žemės ūkio politika, *FARK* – Federalinis atvirosios rinkos komitetas, *TFAS* – tarptautiniai finansinės atsiskaitomybės standartai, *VPAS* – vertybinių popierių atsiskaitymo sistema; *CCBM* – Collateral Central Bank Management, *OPEC* – Organization of Petroleum Exporting Countries, *SREP* – Supervisory Review and Evaluation Process;

penkiaraidžių: *AVPSS* – automatinė vertybinių popierių skolinimo sistema, *KIPVP* – kolektyvinio investavimo perleidžiamieji vertybiniai popieriai, *CVPDB* – centralizuota vertybinių popierių duomenų bazė, *LCVPD* – Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas, *TPPPC* – Tarptautinis pinigų padirbinėjimo prevencijos centras; *EONIA* – Euro Overnight Index Average, *ICAAP* – Internal Capital Adequacy Assessment Process, *LIBOR* – London Interbank Offered Rate, *TACIS* – Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States;

susidedančių iš dar daugiau raidžių: *CBPPPG* – Centrinio banko pinigų padirbinėjimo prevencijos grupė, *EVPRPIK* – Europos vertybinių popierių rinkos priežiūros institucijų komitetas; *CEIOPS* – Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors.

Kaip matyti iš pateikiamų pavyzdžių, vartojama ir lietuviškų, ir nelietuviškų ilgesnių santrumpų, tačiau dviraidžių ar triraidžių nelietuviškų beveik nepasitaiko. Triraidės, o ypač dviraidės, šiuose tekstuose dažniausiai yra terminų trumpiniai (*IT, KO, NT, VP, BSU, PGP, SST*), bet terminai lietuviškame tekste vartojami lietuviški arba išversti į lietuvių kalbą, todėl ir trumpų nelietuviškų santrumpų vartoseną nepaplitusi.

Raidines santrumpas, kurias galima perskaityti pagal raidžių žymimus garsus, LKRS siūloma adaptuoti, t. y. esant reikalui po brūkšnelio arba apostrofo pridėti galūnes, pvz.: *TASS-o* arba *TASS'o*; santrumpas, kurių paskutinės raidės atitinka lietuviškų daiktavardžių moteriškosios giminės galūnę (pvz., *ELTA*), patariama linksniuoti, tokiu atveju tik pirmoji santrumpos raidė rašytina didžioji (LKRS 1992: 74). Ekonomikos apžvalgose nei lietuviškos, nei tarptautinės raidinės santrumpos gramatiškai neįforminamos, net ir turinčios lietuvišką galūnę primenančią baigmenį – nekaitomos, pvz.: *Savo pranešime po paskutinio metų susitikimo FARK pažymėjo, kad tikriausiai reikės toliau pamatuotai griežtinti politiką* (MB 2006: 23); *Vadinausi, didėjančios OPEC pajamos iš naftos eksporto atitinka didėjančią OPEC eksportą* (MA 2006: 71); *Labiausiai padidėjo eksportas į ELPA ir tai turėjo didžiausią įtaką viso eksporto padidėjimui <...>. Taip pat padidėjo prekių eksportas į CELPA* (LB MA 2004: 30); *2008 m. sausio mėn. pradėta teikti SEPA kredito pervedimų paslauga ir pradėtas taikyti SEPA kortelių aprašas* (MA 2009: 12).

Skiemeninės santrumpos

Be grynųjų raidinių santrumpų, ekonomikos apžvalgose ypač daug vartojama tokių, kurios sudarytos iš pavadinimo žodžių pradinių dalių. LKRS užsimenama, kad jas tiksliau vadinti ne raidiniais pavadinimų sutrumpinimais, o skiemeninėmis santrumpomis, tačiau vien pateiktieji pavyzdžiai – *Elfa* ir *Kuzbasas* (LKRS 1992: 74) – rodo, kad pavadinimas sąlyginis. Čia pateiktosios santrumpos susideda iš morfemų, nesutampančių su skiemenimis. Skiemeninėmis jas galima vadinti dėl to, kad sudaro skiemenimis

skaidomus žodžius, nors ir netikrus. Vis dėlto toks sąlyginis terminas vėliau įsigali (žr. LKE 1999: 553; Marcinkevičienė 2003; Kazlauskienė 2008) ir santrumpų sandaros skirtumams žymėti visiškai tinka. Iš tikrųjų sudarant skiemenines santrumpas grynai skiemenys imami retai.

Iš ekonomikos apžvalgose vartojamų tik Lietuvos akcijų indekso pavadinimas *LITIN* (Lithuanian Stock Exchange Index) yra sudarytas iš grynų skiemenų. Santrumpa *BUCOM* (Budget Committee) pasidaryta tik iš antrojo žodžio viso skiemens *COM* (pirmojo imamos dvi raidės), santrumpa *ECOFIN* (Economic and Financial Affairs) – iš pirmojo žodžio dviejų skiemenų ir kito žodžio trijų raidžių, *EUROSTAT* (European Statistics) – iš pirmo žodžio dviejų skiemenų ir antrojo keturių pirmųjų raidžių.

Tarptankinės rinkos palūkanų normas įvardijančio angliško žodžių junginio *European Interbank Offered Rate*⁶ santrumpą *EURIBOR* sudaro pirmojo žodžio morfema, nesutampanti su skiemeniu, antrojo sudurtinio žodžio dėmenų pirmosios raidės ir dviejų paskutinių žodžių po pirmąją raidę. Analogiškai yra sudarytos ir Europos Sąjungos šalių skaičiuojamų tarptankinės rinkos palūkanų normų rodiklių santrumpos, pavyzdžiui: *TALIBOR* (Tallinn Interbank Offered Rate), *RIGIBOR* (Riga Interbank Offered Rate), *WIBOR* (Warsaw Interbank Offered Rate) ir kt.

Šių sutrumpintų pavadinimų sandara atskleidžia norminamuosiuose leidiniuose neminimą faktą – santrumpa gali būti sudaryta ir iš skiemenų (tiksliau – morfemų), ir iš raidžių. Nelietuviškų santrumpų sandaros ypatybės lietuvių kalbotyros ir kalbos praktikos leidiniuose neaptiriamos, tačiau čia išvardyti trumpiniai galėtų būti priskiriami prie skiemeninių santrumpų – į jų sudėtį paprastai įeina bent vienas skiemuo (morfema). Vis dėlto tokiu pagrindu skirti raidines ir skiemenines santrumpas gana keblu, pavyzdžiui, santrumpa *IOSCO* (International Organization of Securities Commissions), sudaryta iš raidžių, įtraukia ir paskutinio žodžio *commissions* pradžią *CO*, taigi, ji nei gryna raidinė, nei skiemeninė. Remiantis nelietuviškų santrumpų duomenimis, tiksliau būtų skiemeninių santrumpų kriterijumi laikyti sąlyginį trumpinio skaidymą skiemenimis – tada į šią grupę patektų ir tokios iš raidžių sudarytos santrumpos, kaip *CELPA*, *ELPA*, *EONIA*, *LIBOR*, *SEPA*, *TARGET*.

⁶ Dėl žodžių *European* ir *euro* pradinių morfemų sutapimo santrumpa *EURIBOR* neretai iššifruojama ir kaip *Euro Interbank Offered Rate*, juolab kad ja įvardijamas objektas leidžia: tai ne tik Europos tarptankinės rinkos, bet ir skolinimo (skolinimosi) eurais palūkanų normos. Tokios įvairovės pasitaiko ir šią santrumpą verčiant į lietuvių kalbą.

Dauguma nelietuviškų skiemeninių santrumpų rodo sąmoningą jų panašumo į žodį siekį. Panašumo siekiama įvairiai: parenkant tam tikras trumpinamo pavadinimo žodžių dalis, jas kaitaliojant su raidėmis, pačius pavadinimo žodžius parenkant taip, kad iš jų sutrumpinimų susidarytų žodis, ir pan. Kadangi anglų kalbos žodžiams kaitybės afiksas nebūdingas, dauguma dirbtiniu būdu sudarytų pavadinimų, įskaitant ir Lietuvos institucijos skaičiuojamo rodiklio VILIBOR (iki 1995 m. skaičiuoto VILIBID), yra begalūniai dariniai. Dirbtinai sukuriama žodžio principą taikant lietuvių kalbai, panašumas į žodį suprantamas kitaip. Antai sudarant Lietuvos banko valdomos mokėjimo sistemos pavadinimo santrumpą *LITAS*, žodžių junginys *Lietuvos integruota tarpbankinių atsiskaitymų sistema* buvo parinktas taip, kad santrumpa ne tik būtų skaidoma skiemenimis, bet ir turėtų lietuvišką galūnę. Siekiant morfologinio panašumo į lietuvių kalbos žodį, sudarytas kredito unijų buhalterinės apskaitos sistemos sutrumpintas pavadinimas – *KUBAS*. Tokie pavyzdžiai rodo, kad dirbtinio santrumpų kūrimo reiškinys aktualėja ir Lietuvoje. Būtent tokias dirbtines santrumpas būtų galima įvardyti *akronimo* sąvoka, tačiau tektų spręsti, ką laikyti panašumu į žodį – galimybę santrumpą skaidyti skiemenimis ar (ir) galimybę ją linksniuoti.

Iš lietuviškų žodžių junginių sudarytos skiemeninės santrumpos LKRS apibūdinamos kaip dažnai turinčios galūnes ir linksniuojamos (pvz., *Elfa*) – jas siūloma rašyti tik pirma didžiąja raide (LKRS 1992: 74). Kiek toks santrumpos priartinimas prie tikrinio žodžio taikytinas skiemeninėms nelietuviškoms santrumpoms, nei LKRS, nei rašybos ir skyrybos nuostatose nenurodoma. Nagrinėjamoje vartosenoje nelietuviškos skiemeninės santrumpos rašomos visomis didžiosiomis raidėmis, be galūnių, pvz.: *Valdančioji taryba, padedama BUCOM, reguliariai stebi biudžete nenumatytas išlaidas* (MA 2008: 23); *Kartu trumpalaikių palūkanų normų skirtumai, palyginti su 3 mėn. EURIBOR, nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje pamažu išnyko* (PK 2006 12: 39); *ECOFIN taryba <...> rekomendavo Graikijai vadovautis bendrosiomis ekonominės politikos gairėmis* (MB 2003 03: 85).

Kadangi galūnės nepridedamos ir fonetiškai galimoms tarti lietuviškoms ar nelietuviškoms raidinėms santrumpoms, tokią vartoseną galima aiškinti stiliaus ypatybėmis: ekonomikos apžvalgoje, iš esmės oficialiojo dalykinio stiliaus reikalavimus atitinkančiuose tekstuose, siekiama kuo tiksliau perteikti oficialiuosius pavadinimus, o juos žyminčių santrumpų gramatinis įforminimas gali būti suvokiamas kaip iškraipymas.

Nelietuviškų santrumpų adaptavimo norma nėra nustatyta, o pabandžius jas adaptuoti pagal lietuviškąją, neišvengiamai tektų keisti kai kurių santrumpų fonetinę sandarą. Pavyzdžiui, santrumpą *ECOFIN* priartinant prie žodžio taip, kaip nustatyta skiemeninių santrumpų rašybos taisyklėse, pridėti galūnę ir santrumpą rašyti didžiąja raide (*Ecofinas*) nepakaktų, nes toks darinys būtų neteisingai perskaitomas. Pagal tarimą jį reikėtų rašyti *Ekofinas*, bet taip būtų nutolta nuo originaliosios (ir oficialiosios) rašybos. Galbūt todėl, iš pradžių pamėginus šią santrumpą adaptuoti, vėliau buvo grįžta prie jos rašymo originalo kalba. 2004–2005 m. ekonomikos apžvalgose šią santrumpą mėginta rašyti taip: *Sprendimą leisti Lietuvai prisijungti prie šio mechanizmo ir dalyvauti jame nustatytomis sąlygomis birželio 27 d. bendru sutarimu priėmė euro zonos valstybėms ES Ekonomikos ir finansų ministrų taryboje (**Ecofinas**) atstovaujantys jų ekonomikos ar finansų ministrai <...> ir Lietuvos finansų ministrai bei centrinių bankų vadovai* (Pranešimas 2005: 16); *ECB, atsižvelgdamas į **Ecofino** tarybos veiksmų planą dėl EPS statistikos reikalavimų, 2004 m. paskelbė išsamias valdžios sektoriaus ketvirtines nefinansines ir finansines ataskaitas* (MA 2004: 98).

Vėliau ji rašoma taip, kaip ir kitos skiemeninės santrumpos – didžiosiomis raidėmis, be galūnės, pvz.: *Lapkričio mėn. **ECOFIN** taryba paskelbė savo išvadas dėl 2009 m. tvarumo ataskaitos* (MB 2009 12: 91); *Vyriausybės turi griežtai laikytis **ECOFIN** tarybos rekomendacijose numatytų terminų, įgyvendinti visas planuotas priemones ir būti pasirengusios imtis papildomų priemonių, jei jų prireiks, tikslams įgyvendinti* (MB 2010 12: 82).

Analogiškos sandaros santrumpų *EUROSTAT*, *EUROPOL*, kurių „sužodinimas“ jų fonetinės išraiškos nekeičia, bene dažniau pavartojamos kaitomosios formos, pvz.: *Darbo rinkos lankstumą rodo naujaisi **Eurostato** antrojo ketvirčio darbo sąnaudų indekso duomenys* (Pranešimas 2009: 37); *Kovodamas su euro padirbinėjimu ECB ir toliau artimai bendradarbiauja su euro zonos nacionaliniais centriniiais bankais, **Europolu** ir Europos Komisija* (MA 2006: 99).

Daryti apibendrinimams, kiek skiemeninės santrumpos labiau už raidines linkusios virsti kaitomais žodžiais ir nuo kokių jų sandaros ypatybių tai priklauso, tiriamieji šaltiniai neparankūs – tam reikėtų tirti kitų funkcinių stilių vartoseną.

Vienas iš santrumpų rašymą be lietuviškų galūnių palaikančių veiksmių ekonomikos apžvalgose gali būti ir tokia šio žanro tekstų ypatybė, kaip grafinių schemų, lentelių gausa. Joms rišlaus teksto reikalavimai netaikomi.

Siekiant vienodumo su nerišliame tekste rašomomis santrumpomis, galūnės joms gali būti nepridedamos ir rišliame tekste. Būtų galima išvelgti ir bendresnį, su santrumpų kaip tam tikrų skolinių integravimu susijusį polinkį: santrumpomis žymimi pavadinimai, kaip ir cituojami įstaigų, įmonių, organizacijų bei spaudos leidinių pavadinimai, svetimų vardų integracijos skalėje užima dar žemesnę padėtį nei pavardės – santrumpos ir kitose kalbose dažnai negauna linksnių galūnių, nors grafinį pavidalą ne visuomet išlaiko (Ambrazas 2008: 13).

Rašybos ir skyrybos nuostatų teiginys, kad nelietuviškos raidinės santrumpos turi būti perrašomos taip, kaip jos rašomos originalo kalboje, gali būti suprantamas taip, kad joms lietuviškų galūnių pridėti nereikia ar net negalima. Tiesa, tose nuostatose minimos tik raidinės santrumpos, todėl visiškai neaišku, ar skiemeninės traktuojamos kitaip, ar tiesiog neskiriamos nuo raidinių. VLKK konsultacijų banke nurodoma galimybė santrumpą *GLAVLIT* (rus. *Главное управление по делам литературы и издательств* – Vyriausioji literatūros ir leidybos reikalų valdyba) kaityti, jeigu ji laikoma skiemenine, leistų daryti prielaidą, kad nelietuviškų skiemeninių santrumpų gramatinis įforminimas nėra neįmanomas, tik trūksta jį įteisinančios kodifikuotosios normos. Beje, kaitymo galimybė ten pat pripažįstama ir raidinėms nelietuviškoms santrumpoms – *GLAVLIT*, traktuojamą kaip raidinę santrumpą, teikiama rašyti pagal lietuviškų raidinių santrumpų rašybos normą: *GLAVLIT-o* arba *GLAVLIT'o* (<http://www.vlkk.lt/lit/7390>).

Netipinės sandaros santrumpos

Dar viena iš lietuviškų santrumpų sandarą aptariančiuose leidiniuose minimų jų sudarymo galimybių – įtraukti ir kai kurias vidurines žodžių raides – ekonomikos apžvalgose išnaudojama retai. Taip sudaryta bene vienintelė lietuviška santrumpa – *PvP* (pavedimo principas). Daugiau pasitaiko tokių nelietuviškų santrumpų. Pavyzdžiui, kapitalo pelningumo rodiklio *return on equity*, turto gražos rodiklio *return on assets*, rizikos vertinimo rodiklio *value at risk* pavadinimai užrašomi ir su tarnybinių žodžių pirmosiomis raidėmis (*RoE*, *RoA*, *VaR*). Šios santrumpos, be abejo, priskirtinos raidinių grupei, nes yra sudarytos iš raidžių. Tačiau vartoseną pateikia ir kur kas sudėtingesnės sandaros trumpinių – tokių, kurių lietuviškų santrumpų klasifikacija neleidžia pavadinti nei raidinėmis, nei skiemeninėmis santrumpomis.

Aptariant lietuvių kalbos santrumpų rašybą, visiškai neminimos tokios, į kurių sudėtį įeina skaičiai, o jų vartojama įvairių ir nemaža. Dalis vartojamųjų – vadinamosios tarptautinės, susidedančios iš raidžių ir skaičių, pvz.: *CCBM2* – Collateral Central Bank Management 2; *CIS2006* – Community Innovation Survey 2006; *CESAME II* – Clearing and Settlement Advisory and Monitoring Experts Group 2; *G7* – Group 7; *G10* – Group 10, arba iš skiemeninės santrumpos ir skaičiaus: *LITIN-10* – Lithuanian Stock Exchange Index.

Vartojama panašios sandaros ir lietuviškų santrumpų, pvz.: *VKM II* – 2-asis valiutų kurso mechanizmas; *ESS'95* – 1995 m. Europos sąskaitų sistema; *39 TAS* arba *TAS 39* – 39-asis tarptautinis apskaitos standartas; *KPS4* – 4-oji kiekybinio poveikio studija; *ECB/2001/13* – Europos centrinio banko 2011 m. reglamentas Nr. 13, *ES15*, *ES-15* – 15 Europos Sąjungos šalių narių).

Šių santrumpų rašymas gerokai įvairuoja: skaitmenys rašomi romėniškai (*VKM II*) arba arabiškai (*TAS 39*, *KPS4*), vienur jie atskiriami brūkšneliu (*ES-15*), kitur apostrofu (*ESS'95*) ar kitokiais skyrybos ženklais (*ECB/2011/13*), tarpas paliekamas (*VKM II*, *TAS 39*) arba ne (*KPS4*, *ES15*), skaičius rašomas arba prieš raidinę dalį (*39 TAS*), arba po jos (*TAS 39*). Santrumpų *VKM II*, *CESAME II* rašymas su romėniškais skaitmenimis leistų išvelgti polinkį tokiu būdu trumpinti žodžių junginius, į kurių sudėtį įeina kelintiniai skaitvardžiai, tačiau santrumpų *39 TAS*, *TAS 39*, *KPS4* rašyta tokias išvalgas paneigia.

Nors santrumpos su skaičiais kaip atskira lietuvių kalbos santrumpų grupė klasifikacijoje nepateikiamos, vis dėlto kitų rašybos dalykų norminimas leistų manyti, kad neteiktinomis jos nelaikomos. Antai LKRS tarp serijinių markių pavadinimų yra paminėtos santrumpos *Tu-104*, *II-154*, *3 RK* (LKRS 1992: 70). Jau vien šie pavyzdžiai rodo, kad rašyba gali būti gana įvairi.

Prielaidą apie galimą rašybos įvairovę patvirtina 1991 m. rugsėjo 26 d. VLKK nutarimu (Nutarimas 1991) įteisinta norma nelietuviškas su skaičiais sudarytas santrumpas, žyminčias medžiagas, gaminius ir normatyvinius dokumentus, perrašyti iš originalo kalbos: tos, kurių raidinę dalį sudaro lotynų abėcėlės rašmenys, rašytinos taip, kaip originalo kalboje (*magnetofonas Sony CFS-W304*), o žymenų, sudarytų su nelotyniškais rašmenimis, raidinė dalis viešojoje kalboje ir populiariojoje literatūroje transliteruotina (*tachometras TČ-10R*, *standartas GOST 6920-89*). Originalo kalboje tokios santrumpos gali būti rašomos įvairiai, vadinasi, ši įvairovė

perkeliamą ir į lietuvių kalbą. Galiojant tokiai rašybos variantiškumą įteisinančiai normai, būtų sunku reguliuoti ir lietuviškų santrumpų su skaitmenimis rašybą, tačiau bendruosius jų rašymo principus, kurie padėtų nustatyti, pavyzdžiui, variantų *VKM II* ir *2-asis VKM*, *ES15* ir *ES-15* teiktinumą, suformuluoti būtų tikslinga. Antraip net tos santrumpos, kurių raidinė dalis verčiama, bus rašomos originalo rašyba.

Dalį santrumpų siūlant laikyti citatomis, į lietuvių kalbą patenka ir tokios sandaros santrumpų, kuriose dar yra ir simbolis, pavyzdžiui, *S&P 500*. Žinoma, galima manyti jas esant vienkartiniais vartosenos atvejais, tačiau anaipol tokie nėra trumpiniai, į kurių sudėtį įeina ne tik skaitmenys, bet ir žodžiai, pvz.: *Euro MTS*, *SWIFTNet FIN*. Jeigu jų rašybą reglamentuoja tik principas nelietuvišką santrumpą į lietuvių kalbą perkelti kaip citatą, tokia rašyba neišvengiamai turės poveikį ir lietuviškų santrumpų sandarai. Kad tokio poveikio esama jau dabar, atskleidžia mokėjimo ir atsiskaitymo sistemas žyminčių santrumpų sudarymo būdai. Juos pravartu panagrinėti išsamiau.

Europos centrinio banko ir euro zonos centrinių bankų sukurtos vadinamosios antriosios kartos skubių pervedimų sistemos, kurios angliškas pavadinimas yra *Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer 2*, tarptautinė santrumpa yra *TARGET2*. Tai raidinė santrumpa, į kurią įeina ir skaitmuo. Ja žymima sistema – sudėtinė. Europos centrinio banko gairėse numatyta, kad jos sudedamųjų dalių (vadinamųjų *TARGET2* komponento sistemų) pavadinimai būtų sudaromi prie santrumpos *TARGET2* jungiant kitas santrumpas arba žodžius – Eurosistemos centrinių bankų arba valstybių narių pavadinimus (ECB 2007: 4). Paties Europos centrinio banko ši sistema pavadinta įtraukiant jo pavadinimo santrumpą: *TARGET2-ECB*. Lietuvos centrinio banko komponento sistemos pavadinimas sudarytas prie santrumpos pridėdant banko pavadinimą: *TARGET2-LIETUVOS BANKAS*. Taigi, santrumpa išplečiama visu žodžių junginiu. Poveikį lietuviškam dariniui šiuo atveju galima laikyti tiesioginiu – pavadinimo sandarą nustato tarptautinė institucija.

Tačiau Lietuvos bankas kuria ir savas sistemas, kurių pavadinimų tarptautinės institucijos ir jų teisės aktai nereglamentuoja. Kaip rašyta, viena iš pirmųjų jo sukurtų mokėjimo sistemų (*LITAS*) buvo pavadinta taikant paprastą raidinio trumpinimo būdą. Nuo 2007 m. veikiančių sistemų pavadinimai, matyt, atsižvelgiant į kai kuriuos analogiškų tarptautinių mokė-

jimo ir atsiskaitymo sistemų pavadinimų darymo polinkius, jau sudaromi brūkšneliu prijungiant kitus elementus, šiuo atveju – kitas santrumpas: realaus laiko mokėjimo sistema pavadinama *LITAS-RLS*, mažmeninių mokėjimų sistema – *LITAS-MMS*, skirta atsiskaitymams eurais iki pereinant prie *TARGET2*, – *LITAS-PHA*. Panašiai sudaromos daugelio šalių mokėjimo bei atsiskaitymo sistemas įvardijančios santrumpos, pvz.: *SORBNET-EURO*, *BI-REL*. Taigi, poveikį lietuviškų santrumpų-pavadinimų sandarai šiuo atveju galima laikyti netiesioginiu.

Kita vertus, tokiai sandarai prieštaraujančių lietuvių kalbos taisyklių irgi nėra. Pagal šiuo metu galiojančias simbolinių pavadinimų darymo taisykles (žr. VŽ 2004) iš santrumpų galima daryti tokius simbolinius pavadinimus, kurių baigmuo atitinka lietuvišką galūnę („*Eksma*“, „*Sodra*“), tačiau jos taikytinos tik įstaigų, įmonių ir organizacijų pavadinimams. Be to, sistemų *LITAS-RLS*, *LITAS-MMS*, *LITAS-PHA* pavadinimai yra ne tikrieji simboliniai – tai santrumpų deriniai, nors lietuvišką galūnę turintis žodis *LITAS* ribą tarp santrumpos ir simbolinio pavadinimo ir gerokai nutrina.

Lietuvos banko skaičiuojamo palūkanų normų rodiklio *VILIBOR* (iki 1995 m. skaičiuoto *VILIBID*) pavadinimo sandarą irgi galima laikyti netiesioginio nelietuviškų santrumpų poveikio lietuviškoms pavyzdžiu. Sudarant šio rodiklio pavadinimą, tarptautinių teisės aktų reikalavimų paisyti nereikėjo, tačiau teko derintis prie analogo *EURIBOR* (ir *EURIBID*) ir prie kitose šalyse skaičiuojamų atitinkamų rodiklių pavadinimų sudarymo dėsningumų.

Aptartosios santrumpų sandaros ypatybės rodytų, kad įprastinių terminų *raidinės* ir *skiemėninės santrumpos*, net į jų aprėptį neįtraukiant vadinamųjų tarptautinių santrumpų, lietuviškuose tekstuose vartojamų santrumpų sandaros įvairovei nusakyti nebepakanka, nes į jų sudėtį įeina skaitmenys, po brūkšnelio prirašomi trumpiniai, žodžiai ar žodžių junginiai. Žinoma, toks pavadinimas, kaip *TARGET2-LIETUVOS BANKAS*, greičiau laikytinas ne išplėstine santrumpa, o su santrumpa sudarytu simboliniu pavadinimu. Tačiau raidiniu būdu sudarytus mokėjimo sistemų *LITAS-RLS*, *LITAS-MMS*, *LITAS-PHA* pavadinimus galima laikyti ir simboliniais pavadinimais, ir santrumpomis. Todėl pateikiant santrumpų klasifikaciją sandaros požiūriu tikslinga skirti raidinių, skiemėninių ir mišriųjų santrumpų grupes, o mišriąsias santrumpas, atsižvelgiant ir į kitose vartosenos srityse plintančius jų sudarymo būdus, galima klasifikuoti dar smulkiau.

Įtraukimo į sakinio struktūrą skirtumai

Santrumpos – raidiniai, skiemeniniai ar kitokie leksinės reikšmės neturinys dariniai – sakinyje nėra izoliuoti elementai. Jos turi tam tikrą ryšį su kitais sakinio žodžiais, įeina į jo struktūrą. Norma numato tokį santrumpos įtraukimo į sakinio struktūrą būdą, kaip jos gramatinis įforminimas – linksnį, skaičių ir giminę rodančių lietuviškų galūnių dėjimas. Gavęs galūnę, nekaitomasis elementas virsta formaliuosius žodžio požymius turinčiu sakinio elementu ir gali parodyti ryšį su kitais sakinio žodžiais. Tačiau aptariamojoje vartosenoje nelinkstama gramatiškai įforminti nei raidinių, nei skiemeninių, nei mišriųjų santrumpų. Kaip tada jos įtraukiamos į sakinį ir kaip parodomas jų ryšys su kitais žodžiais?

Toks rodiklis dažniausiai būna su santrumpa vartojamas būdvardis ar būdvardiškasis žodis, perimantis derinimo daviklio, t. y. žodžio, su kuriuo jis yra derinamas, morfologines kategorijas. Su lietuviškomis raidinėmis santrumpomis pavartojamų būdvardžių ir būdvardiškųjų žodžių giminės forma atskleidžia paprastą jos pasirinkimo dėsningumą – santrumpos, kurių nesutrumpintųjų atitikmenų, t. y. žodžių junginių, pagrindinis dėmuo yra vyriškosios giminės daiktavardis, būdvardžiams ar būdvardiškiesiems žodžiams suteikia vyriškąją giminę, moteriškosios giminės daiktavardis – moteriškąją, pvz.: ***Pirmasis** iš pagrindinių pasaulio centrinių bankų palūkanas didinti ėmėsi **ECB*** [Europos centrinis bankas] (Pranešimas 2011: 05); *Pagaliau **ECBS*** [Europos centrinių bankų sistema], ***nepažeisdama** kainų stabilumo tikslo, remia bendruosius ES uždavinius, tarp jų ir finansinę integraciją* (MA 2006: 13); *ECB apskaitos knygoje ši pozicija rodo **kiekvienu** **NCB*** [nacionalinio centrinio banko] *grynąją pretenziją ar įsipareigojimą **visai ECBS*** (MA 2005: 98); *Daugiašaliai ryšiai yra sutartinė ir techninė sistema, kuri leidžia dviem tiesiogiai **nesujungtoms VPAS*** [vertybinių popierių atsiskaitymo sistemoms] *atsiskaityti pagal sandorį per **trečią VPAS*** (MA 2006: 97).

Neturėdamos lietuviškų galūnių, santrumpos neturi ir skaičiaus rodiklių, tačiau su jomis vartojami būdvardžiai ir būdvardiškieji žodžiai įgyja viena-skaitos arba daugiskaitos formą ir taip sakinyje rodo juos su santrumpa siejantį sintaksinį ryšį, pvz.: *Vyriausybės euroobligacijų pelningumas 2002 m. pabaigoje buvo 0,2–0,7 procentinio punkto, o 2003 m. pabaigoje – 0,1–0,4 procentinio punkto didesnis negu atitinkamų euro zonos **bazinių (patikimiausių) VVP*** [Vyriausybės vertybinių popierių] *pelningumas* (MA 2004: 45); *Kon-*

krečiai kalbant, **pirmosios 12 mėn. ITRO** [ilgesnės trukmės refinansavimo operacijos], **įvykdytos 2009 m. birželio 24 d., metu euro zonos bankų sistemai buvo paskirstyta rekordinė 442 mlrd. eurų suma** (MA 2010: 20).

Vis dėlto kai kuriais atvejais derinimas skaičiumi būna sąlyginis, mat santrumpa įsivedama trumpinant žodžių junginio pagrindiniu dėmeniu einančio daiktavardžio vienaskaitos formą, bet vartojama ir daugiskaitai žymėti, pvz.: *Kalbant konkrečiau, 2009 m. gruodžio mėn. Valdančioji taryba nusprendė, kad 12 mėn. ilgesnės trukmės refinansavimo operacija (ITRO) tą mėnesį bus paskutinė tokio termino operacija, ir kad 2010 m. kovo mėn. bus įvykdyta tik dar viena 6 mėn. ITRO, o papildomos 3 mėn. ITRO turėtų būti nutrauktos* (MA 2011: 17).

Derinimo su lietuviškomis raidinėmis santrumpomis gimine ir skaičiumi pagrindas, kaip matyti, yra sutrauktinio žodžių junginio pagrindiniu dėmeniu einančio žodžio giminė ir skaičius. Pagrindinis tokių junginių, bent jau vartojamų ekonomikos apžvalgoje, dėmuo visuomet būna daiktavardis. Trumpinamieji žodžių junginiai yra daiktavardiniai, susidedantys iš daiktavardžio ir būdvardžio (*NB* – nacionalinis biudžetas, *NT* – nekilnojamasis turtas) ar daiktavardžių (*PB* – Pasaulio bankas, *VKI* – vartotojų kainų indeksas, *BBPK* – Bazelio bankų priežiūros komitetas). Pastarųjų dėmenys gali turėti būdvardiškųjų priklausomųjų dėmenų (*ESD* – einamosios sąskaitos deficitas, *TVF* – Tarptautinis valiutos fondas, *PVM* – pridėtinės vertės mokestis, *TPPPC* – Tarptautinis pinigų padirbinėjimo prevencijos centras), rečiau priklausomieji dėmenys būna kitų kalbos dalių žodžiai (*SSMS* – Sistemiskai svarbios mokėjimo sistemos).

Priklausomieji dėmenys gali būti susieti ir sujungiamuoju ryšiu (*EBPO* – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, *ERPB* – Europos rekonstrukcijų ir plėtros bankas, *SVDĮ* – smulkios ir vidutinio dydžio įmonės), tačiau žodžių junginio pagrindinis dėmuo yra daiktavardis. Su žodžių junginius sakinyje atstojančiomis santrumpomis, kaip matyti iš pavyzdžių, būdvardis ar būdvardiškasis žodis derinamas ne tik gimine ir skaičiumi, bet ir linksniu. Taigi derinimas yra pilnasis, išskyrus minėtus skaičiaus nesutapimo atvejus.

Trumpinant žodžių junginį, į kurio sudėtį įeina kelintinis skaitvardis, kaip matyti iš anksčiau pateiktų santrumpų pavyzdžių, jis savo poziciją keičia – santrumpoje paprastai eina nebe prieš pagrindinį dėmenį, o po jo (*VKM II*, *TAS 39*, *KPS4*, *KPS5*) ir, matyt, virsta kiekiniumi. Keičiasi ir kiekinių skaitvardžių nesutrumpintame žodžių junginyje užimama vieta – jie

paprastai nukeliami po daiktavardžių, pvz.: *ES-15*, *ESS95*, *ESS'95*. Su kuo derinamas būdvardis ar būdvardiškasis žodis tokiais atvejais? Ekonomikos apžvalgų tekstai rodo, kad jį vis tiek linkstama derinti su žodžių junginio pagrindiniu dėmeniu einančiu daiktavardžiu, pvz.: *ECB padeda Eurostatui revizuoti ESS95* [1995 m. Europos sąskaitų sistemą], *pateikiančių daugelio sprendimų rekomendacijas Europos lygiu* (MA 2009: 125).

Tačiau derinti gimine, skaičiumi ir linksniu galima tik tais atvejais, kai trumpinamas žodžių junginys yra lietuviškas. Nustatyti nelietuviško žodžių junginio pagrindiniu dėmeniu einančio daiktavardžio giminę keblu, bet su nelietuviškomis santrumpomis vartojami būdvardžiai ir būdvardiškieji žodžiai giminės rodiklius vis tiek turi. Kaip jie įgyja vieną ar kitą giminės formą? Kai kurie vartosenos atvejai rodytų, kad derinimo su nelietuviškomis raištinėmis santrumpomis pagrindas yra į lietuvių kalbą išversto žodžių junginio pagrindinio dėmens giminė, linksnis ir skaičius, pvz.: **SWIFT** [Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication] *turėtų būti skaidri* (MA 2008: 158); **SWIFT yra svarbi finansinio stabilumo požiūriu, kadangi ji teikia saugaus pranešimų siuntimo paslaugas finansų bendruomenei daugiau negu 210 pasaulio šalių (MA 2010: 143); **SMP** [Securities Market Program] *skirta būtent šiai likvidumo sampratai, paprastai vadinamai finansų rinkų likvidumu, atkurti* (MB 2010 06: 24). Pagrindinis angliško nesutrumpinto žodžių junginio dėmuo *society* į lietuvių kalbą verčiamas kaip *bendrija*, *draugija*, o žodis *program* – kaip *programa*, taigi būdvardžio moteriškoji giminė šiais atvejais vartojama pagal lietuvišką atitikmenį.**

Kai raidinis derinys **SWIFT** išplečiamas ir pagrindiniu junginio dėmeniu tampa daiktavardis *net*, į lietuvių kalbą verstinas kaip *tinklas*, pakinta ir su šia santrumpa vartojamo būdvardžio giminė, pvz.: *Vykdamas SWIFT priežiūrą, daugiausia dėmesio buvo skiriama SWIFT patovarumui ekstremalių situacijų sąlygomis, vidiniams rizikos valdymo procesams ir senojo SWIFT pranešimų tinklo pakeitimui naujuoju SWIFTNet, internetinėmis technologijomis pagrįsta infrastruktūra* (MA 2005: 119).

Vis dėlto tokio dėsningumo paisoma ne visuomet. Pavyzdžiui, irgi raištinis būdu trumpinamo angliško pavadinimo *Euro Overnight Index Average* pagrindinis dėmuo – žodis *average* į lietuvių kalbą verstinas kaip *vidurkis*, taigi su santrumpa lyg ir turėtų būti vartojamas vyriškosios giminės būdvardis, tačiau parenkama moteriškoji giminė, pvz.: *Išskyrus tik kelis atvejus, EONIA, esant dideliame likvidumo pertekliui, tebebuvo mažesnė negu Eurosistemos pagrindinių refinansavimo operacijų ir ilgesnės trukmės refinan-*

savimo operacijų fiksuotoji palūkanų norma, bet **artima** palūkanų normai už naudojimąsi indėlių galimybe (MA 2011: 36).

Būdvardžio giminės formos šiuo atveju nelemia santrumpos galo fonetika, nes, kaip jau aptarta, ekonomikos apžvalgose šios santrumpos gramatiškai neįforminamos ir jų baigmenų panašumo į lietuviškas galūnes nepaisoma. Bet kokias prielaidas, kad galėtų būti derinama su tariamu moteriškosios giminės daiktavardžiu, paneigia faktas, kad tuose pačiuose tekstuose su šia santrumpa pavartojama ir vyriškoji giminė, pvz.: *Vertinant labai trumpas pinigų rinkos palūkanų normas, pažymėtina, kad **EONIA** daugiausia susijęs su didžiuliu likvidumo kiekiu; Trečia, dėl sistemos perteklinio likvidumo kiekio nuolatinių svyravimų **EONIA** tebebuvo labai nepastovus* (MA 2010: 40).

Tikrąją tokio įvairavimo priežastį atskleidžia polinkis su šia ir kitomis palūkanų normų rodiklius žyminčiomis santrumpomis vartoti tam tikrus aiškinamuosius žodžius, kurie gali būti tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės, kaip *indeksas, norma*, pvz.: *2011 m. pradžioje **EONIA indeksas** toliau buvo nepastovus* (MA 2011: 36); *2005 m. antrąjį ketvirtį 12 mėn. **EURIBOR norma** pradėjo mažėti ir iki birželio pabaigos pasiekė tokį patį lygį* (MA 2006: 33).

Aiškinamieji žodžiai gali būti daugiau ar mažiau išplečiami, pavyzdžiui, pavartojama ne tik *norma*, bet ir *palūkanų norma*, ne tik *rodiklis*, bet ir *palūkanų normų rodiklis*, pvz.: *3 mėn. **VILIBOR palūkanų norma** nuolat buvo didesnė už **EURIBOR*** (LBMA 2006: 44); *Tarptankinio litų skolinimo **palūkanų normų rodiklis VILIBOR**, kaip ir analogiškas euro tarptautinės tarptankinės rinkos **rodiklis EURIBOR**, apskaičiuojamas kiekvieną darbo dieną pagal bankų skelbiamas kotiruotes* (Pranešimas 2010: 24).

Kai kurie iš aiškinamųjų žodžių sutampa su santrumpa einančio žodžių junginio pagrindiniu dėmeniu – santrumpų *VILIBOR, EURIBOR* paskutinė raidė žymi sutrumpintą anglų kalbos žodį *rate* (palūkanų norma). Santrumpų *LITAS, KUBAS* paskutinė raidė yra žodžio *sistema* trumpinys, tačiau su šiomis santrumpomis, įskaitant ir išplėstinius jų variantus, paprastai pavartojamas aiškinamasis žodis *sistema* ar su juo sudaryti junginiai, pvz.: *Vykdydamas mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų priežiūros funkciją, Lietuvos bankas atliko **mokėjimo sistemos LITAS, LCVPD vertybinių popierių atsiskaitymo sistemos ir LCKU mokėjimo sistemos KUBAS** stebėseną* (LBMA 2007: 68); ***Sistemą LITAS-PHA** sukūrė ir valdo Lietuvos bankas* (Pranešimas 2009: 41); *2006 m. Lietuvos bankas valdė **mokėjimo sistemą LITAS** ir vykdė jos operatoriaus funkciją* (LBMA 2007: 68).

Vadinasi, sakinyje vartojami didžiųjų raidžių deriniai šiais atvejais nėra nebelaikomi trumpiniais. Tai aiškiai rodo tokie atvejai, kai aiškinamuoju žodžių junginiu eina beveik visas trumpinamasis žodžių junginys, pvz.: **Tarptankinio litų skolinimo palūkanų normų rodiklis VILIBOR**, kaip ir analogiškas **euro tarptautinės tarptankinės rinkos rodiklis EURIBOR**, apskaičiuojamas kiekvieną darbo dieną pagal bankų skelbiamas kotiruotes, kuriomis vadovaudamiesi jie pageidauja paskolinti lėšų kitiems bankams (Pranešimas 2011: 24); Lietuvos bankas valdo **realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų sistemą LITAS-RLS** ir nustatyto laiko **mažmeninių mokėjimų sistemą LITAS-MMS** bei vykdo šių sistemų operatoriaus funkciją (Pranešimas 2009: 40).

Todėl galima manyti, kad šios santrumpos sakinyje funkcionuoja ne kaip būdvardį tiesiogiai prisijungiančios tiesioginės reikšmės pavadinimų santrumpos, o veikia kaip simboliniai pavadinimai. Žinoma, jų pavartojama ir be aiškinamųjų žodžių, bet ir simboliniai pavadinimai gali būti vartojami be gimininių ar nomenklatūrinių žodžių. Kai santrumpą aiškinantis žodis ar žodžių junginys praleidžiamas, būdvardis ar būdvardiškas žodis derinamas su numanomu aiškinamuoju žodžiu ar aiškinamojo žodžių junginio pagrindiniu dėmeniu. Tai ir lemia būdvardžių ir būdvardiškųjų žodžių giminės (ir skaičiaus) formų įvairavimą.

Vis dėlto su kai kuriomis santrumpomis aiškinamieji žodžiai beveik niekuomet nepraleidžiami, būtent su įvardijančiomis įvairias sistemas, pvz.: *Sisteminę svarbą ir didelę reikšmę turinčias mažmeninių mokėjimų sistemas pagal priežiūros standartus vertina atitinkami nacionaliniai centriniai bankai, o ECB yra atsakingas už EBA **sistemas TEVP 2** vertinimą* (MA 2005: 120); *2004 m. toliau buvo vykdomi privalomi pakeitimai, būtini pereiti prie naujos **pranešimų siuntimo sistemos SWIFTNet FIN**, ir visi **sistemas TARGET** komponentai pakeitimus įdiegė sėkmingai* (MA 2005: 88).

Su santrumpomis **TARGET**, **TARGET2** einantis aiškinamasis žodis sistema yra tarsi būtinoji santrumpos dalis, pvz.: ***Sistema TARGET** pradėjo veiklą 1999 m. sausio 4 d., įvedus eurą. Iš pradžių ją sudarė 15 nacionalinių realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų (RLAA) sistemų ir ECB mokėjimo mechanizmas (EMM). Nepaisant jos sėkmės, **sistema TARGET** turėjo keletą trūkumų, kilusių iš jos nevienalytės techninės konstrukcijos ir decentralizuotos struktūros. Siekdama išspręsti šiuos trūkumus ir prisitaikyti prie tokių įvykių kaip tolesnė euro zonos plėtra, 2002 m. spalio mėn. Eurosistema ėmėsi vykdyti **sistemas TARGET2** projektą. Eurosistemos tikslas kuriant sis-*

temą TARGET2 buvo sukurti ankstesnės sistemos TARGET modernizuotą versiją, kuri geriau patenkintų naudotojų poreikius, siūlydama vienodą paslaugų lygį, suderintą kainodarą ir ekonomiškumą (MA 2009: 112).

Su šias ir kitas sistemas įvardijančiomis santrumpomis pavartojamas ne tik žodis *sistema*, bet ir konkretesnės reikšmės žodžių junginiai, pvz.: *ECB kartu su nacionaliniais centriniais bankais vertino, ar būsima Eurosistemos mokėjimo sistema TARGET2 atitinka Sistemiškai svarbių mokėjimo sistemų pagrindinius principus* (MA 2007: 29); *Paskutinius kelerius metus ji buvo tobulinama ir vykdomi darbai, skirti antrosios kartos sistemai TARGET2 sukurti* (MA 2006: 93).

Tokią būtinąją žodžio *sistema* vartoseną gali lemti angliškos santrumpos *TARGET* sudarymo būdas: tiesioginės reikšmės pavadinimu anglų kalboje paprastai einančio žodžių junginio *Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System*⁷ paskutinis žodis į santrumpą neįtrauktas, todėl jį linkstama vartoti kaip neatskiriamą santrumpos dalį arba tam tikrą gimininį (nomenklatūrinį) žodį. Tačiau kuo paaiškinti, kodėl jis eina prieš didžiosiomis raidėmis rašomą santrumpą. Juk gimininius žodžius galima vartoti ir po pavadinimo – tais atvejais, kai gimininis žodis yra būtina ir neatskiriama tiesioginės reikšmės pavadinimo dalis (VŽ 1997b, 2004, 2007). Tai, kad žodis *sistema* iškeliamas prieš santrumpas, greičiausiai rodytų polinkį tam tikras santrumpas tekste traktuoti kaip simbolinius pavadinimus. Nors gimininių žodžių postpoziciją po nelietuviškų simbolinių pavadinimų mėginta sieti su anglų kalbos įtaka (žr. Vaicekauskienė 1997), manoma ir priešingai – kad tokia postpozicija gali būti kaitomiems lietuviškiems simboliniams pavadinimams būdingos kilmininkinės pozicijos kopijavimas (žr. Vaskelaitė 2001).

Kaip matyti iš pateiktųjų palūkanų normas įvardijančių santrumpų pavyzdžių, aiškinamasis žodis ar žodžių junginys vartojamas ir prieš santrumpą, ir po jos. Taigi, tiek polinkis kai kuriuos aiškinamuosius žodžius iškelti prieš santrumpas, tiek ir jų pozicijos įvairavimas gali būti kai kurių santrumpų panašumo į simbolinius pavadinimus požymis. Su nelietuviškais simboliniais pavadinimais nelietuviškas santrumpas sieja ir nekaitoma forma. Nekaitomos yra net tos santrumpos, kurios turi lietuvišką galūnę atitinkantį

⁷ Lietuviškas šio pavadinimo atitikmuo dar nėra nusistovėjęs. Lietuvos banko leidiniuose jis paprastai verčiamas *Transeuropinė automatizuota realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų skubių pervedimų sistema*, tarptautinių santrumpų žodyne pateikiamas vertimas *automatizuota didelės apimties tarpeuropinių atsiskaitymų tikralaikio sistema* (Buračas 2010: 554).

baigmenį, pvz.: **LITAS-MMS atliktų operacijų skaičius ir vertė padidėjo** (Pranešimas 2011: 45); **TARGET2-LIETUVOS BANKAS paslaugų aktyvus naudojimas lėmė, kad pagal operacijų vertę ši sistema aplenkė LITAS-RLS** (Pranešimas 2010: 43).

Šių santrumpų kaityti neleidžia jų raidinis pobūdis – kaitant lietuvišką baigmenį turintį žodį trumpinys neatitiktų tikrojo pavadinimo. Apskritai ribą tarp santrumpos ir simbolinio pavadinimo kartais gana sudėtinga nubrėžti. Pavyzdžiui, minėtą santrumpą *LITAS* reikia laikyti trumpiniu, o kitai sistemai pavadinti pasirinktą nelietuviškos valiutos pavadinimą *euro* – žodžiu, taigi, simboliu pavadinimu. Matyt, dėl to tiek santrumpos, tiek kai kurie simboliniai pavadinimai įforminami vienodai, plg.: **Sistema EURO 1 – didelės vertės nustatyto laiko atsiskaitymo euro valiuta sistema, kurios savininkas ir operatorius yra privatus asmuo** (MA 2006: 127).

Taigi, ekonomikos apžvalgoje vartojamų santrumpų sintaksinė aplinka atskleidžia dvejopą jų įtraukimo į sakinio struktūrą pobūdį: vienas linkstama įtraukti per būdvardį ar būdvardiškąjį žodį, t. y. pažyminį, kitas – per aiškinamąjį žodį, sakinio dalių atžvilgiu traktuotina kaip priedėlį. Vienoms santrumpoms būdingesnis sintaksinis derinimo ryšys⁸, kitoms – koreliacija⁹. Derinimas būdingas raidiniu būdu sudarytiems tiesioginės reikšmės pavadinimų ar terminų trumpiniams, o vadinamosios skiemeninės santrumpos koreliuoja su daiktavardžiais – aiškinamaisiais žodžiais ar žodžių junginių pagrindiniais dėmenimis. Vis dėlto raidiniu būdu sudarytų santrumpų *EONIA*, *LIBOR*, *LITAS*, *LITAS-RLS*, *LITAS-MMS*, *LITAS-PHA*, *TARGET* sintaksinė vartoseną beveik nesiskiria nuo sudarytųjų skiemeniniu būdu, o tai irgi rodytų šių santrumpų panašumą į skiemenines. Jas veikiau sieja ne formalus santrumpos sudarymo būdas, o galimybė darinį skaidyti skiemenimis, taigi – jo panašumas į žodį. Visų santrumpų grafinė raiška nagrinėjamoje vartosenoje tokia pati (visos jos rašomos didžiosiomis raidėmis), tačiau integracija į platesnę struktūrą – tekstą, kaip ir įtraukimas į sakinio struktūrą, skiriasi.

⁸ Sintaksinių ryšių koncepcijų ir lietuvių kalbotyroje esama įvairių. Pagal vienas derinimas laikomas sintaksiniu ryšiu, pagal kitas – tik sintaksinio ryšio rodikliu. Plačiau žr. Vaskelaitė R. *Sintaksinių ryšių modeliai lietuvių kalbos sintaksėje*. Daktaro disertacija, 2009, Vilnius.

⁹ Šis sintaksinis ryšys lietuvių kalbotyroje traktuojamas ir įvardijamas labai nevienodai: jis laikomas atskiru sintaksinių ryšių atveju arba derinimo porūšiu, vadinamas formų koreliavimu, žodžių formų koordinavimu ir pan. (plačiau žr. Vaskelaitė 2009: 93–99).

Santrumpų įtraukimo į tekstą polinkiai

LKRS (1992: 73) nurodoma, kad santrumpa aiškintina tekste arba specialiai pridedamuose sąrašuose. KancKP (2000: 279–280) teikimas santrumpą aiškinti formuluojamas konkrečiau: pirmą kartą turi būti pateikiamas nesutrumpintas pasakymas, o skliaustuose – sutrumpintas; sąrašas ir paaiškinimai gali būti pateikiami, jei tekste santrumpų daug. Tačiau teikinyis santrumpas aiškinti, atrodytų, sietinas tik su specialiojoje literatūroje vartojamomis, specifinėmis (LKRS 1992: 73) arba individualiomis (KancKP 2000: 279) santrumpomis.

Ekonomikos apžvalgose linkstama aiškinti visas santrumpas, tik aiškinimo būdai skiriasi. Raidinės skiemenimis neskaidomos santrumpos aiškinamos KancKP nurodomu būdu: sakinyje pateikiamas nesutrumpintas pavadinimo ar bendrinių žodžių junginio variantas, o toliau skliaustuose rašoma santrumpa, kuri bus vartojama tekste, pvz.: *Eurosistemos pinigų politikos operacijos apima, viena vertus, atvirosios rinkos operacijas, kaip, pavyzdžiui, pagrindines refinansavimo operacijas (PRO), ilgesnės trukmės refinansavimo operacijas (ITRO) ir koreguojamąsias operacijas (KO), kita vertus, nuolatinės galimybes* (MA 2008: 98); *Šis straipsnis apima Euro bankų asociacijos (EBA) narių indėlius, kurie ECB pateikiami kaip įkaitas EBA mokėjimams, vykdomiems per sistemą TARGET* (MA 2006: 187).

Panašiai į tekstą įtraukiamos ir tos santrumpos, į kurių sudėtį įeina skaitmuo, pvz.: *Tikimasi, kad daugelis G10 priklausančių ir nepriklausančių šalių parengs ketvirtąją kiekybinio poveikio studiją (KPS4)* (MA 2005: 111); *1999 m. sausio 1 d. įvedus eurą, Europos valiutų sistemą (ir jos sudedamąją dalį Valiutų kurso mechanizmą), galiojusią nuo 1979 m., pakeitė Valiutų kurso mechanizmas II (VKM II)* (MA 2005: 73).

Kaip į tekstą įtraukti nelietuviškas santrumpas, ypač jei norima pateikti ir trumpinamo nelietuviško pavadinimo vertimą, nei galiojančiose lietuvių kalbos rašybos taisyklėse, nei juolab nelietuviškų santrumpų vartojimo normose nenumatyta, nors plačiau paplitusių lietuviškų pavadinimų ir siūloma darytis lietuviškas santrumpas. Tiriamojoje vartosenoje tokiais atvejais randamos dvi išeitys:

1) pirmą kartą minimas nesutrumpintas pavadinimas rašomas išverstas į lietuvių kalbą, o skliaustuose pateikiama ta santrumpa, kuri bus vartojama tekste, pvz.: *2006 m. pabaigoje Naftą eksportuojančių šalių organizacija (OPEC) sumažino naftos gamybos kvotą ir faktinę jos gamybą, o ne OPEC šalių tiekimo augimas nepateisino vilčių, todėl nekompensavo sumažėjusios*

OPEC gamybos apimties (MA 2008: 27); **Bendros mokėjimų eurais erdvės (SEPA)** iniciatyvos, kurią ECB labai rėmė nuo pat jos pradžios, antras svarbus etapas buvo **SEPA** tiesioginio debeto pradžia 2009 m. lapkričio mėn. (MA 2010: 12) (originalūs pavadinimai dažniausiai pateikiami pridedamuose žodynėliuose);

2) skliaustuose pateikiama ir santrumpa, ir pavadinimas originalo kalba, pvz.: *Lietuvos bankas savo ruožtu vykdo priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo procesą (Supervisory Review and Evaluation Process – SREP)* (Pranešimas 2010: 55); *Po infliacijos nedidinančio nedarbo lygio (NAIRU – nonaccelerating inflation rate of unemployment) padidėjimo <...>, pastarąjį dešimtmetį NAIRU įvertimai truputį sumažėjo* (MA 2006: 59).

Tokiais būdais dažniausiai į tekstą įtraukiamos ir aiškinamos tipiniu raidiniu būdu sudarytos santrumpos. Skiemėnės, t. y. tos, kurios sudaro skiemėnėmis galimą skaidyti darinį, į tekstą įtraukiamos ir aiškinamos kitokiais būdais. Tiesa, esama atvejų, kai jas mėginama traktuoti taip, kaip ir kitas santrumpas – pirmą kartą minėti visą pavadinimą, o skliaustuose pateikti toliau vartojimą jo santrumpą, pvz.: *Lietuvos bankas valdo tris mokėjimo sistemas. Dvi iš jų – realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų sistema (LITAS-RLS) ir nustatyto laiko mažmeninių mokėjimų sistema (LITAS-MMS) – skirtos mokėjimams litais, o realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų sistema (LITAS-PHA) – mokėjimams eurais. <...> Rengdamasis pertvarkyti LITAS-PHA (nuo 2011 m. lapkričio mėn. bus apribotos atsiskaitymo paslaugos), Lietuvos bankas vykdo išsamią susijusių kredito įstaigų informavimo ir konsultavimo programą. <...> LITAS-RLS atliekamų operacijų skaičius padidėjo, tačiau operacijų vertė sumažėjo* (Pranešimas 2010: 44); *Iki 1998 m. gruodžio mėn. imtinai vienos nakties indėlių palūkanų normas išreiškė laikotarpio pabaigos už tarpbankinius indėlius siūlytos palūkanų normos, o vėliau – euro vienos nakties palūkanų vidurkio indekso (EONIA) laikotarpio vidurkiai. Nuo 1999 m. sausio mėn. palūkanų normos už 1, 3, 6 ir 12 mėn. indėlius yra euro tarpbankinio skolinimo palūkanų normos (EURIBOR). Iki šios datos galiojo už Londono tarpbankinius indėlius siūlomos normos (LIBOR). JAV ir Japonijos 3 mėn. indėlių palūkanų normos rodo LIBOR* (MB 2010 12: 88).

Pateikti nesutrumpintąjį pavadinimo variantą gana sudėtinga, nes toje kalboje, iš kurios jis yra atėjęs, žinomesnis sutrumpintasis. Dirbtiniai pavadinimai tam ir kuriami, kad funkcionuotų vietoj tikrųjų – kur kas ilgesnių žodžių junginių. Antra vertus, net ir žinant, kaip paaiškinti vieną ar kitą

santrumpą, pateiktas jos lietuviškas vertimas būtų visai neinformatyvus ar net netikslus. Pavyzdžiui, minėtosios santrumpos *VILIBOR*, sudarytos iš žodžių junginio *Vilnius Interbank Offered Rate*, pažodinis vertimas *Vilniaus tarpbankinė skolinimo palūkanų norma* iškreiptų santrumpa žymimo pavadinimo esmę, nes tai ne Vilniaus, o Lietuvos, tiksliau – Lietuvoje veikiančios tarpbankinės rinkos palūkanų normos, už kurias bankai ne skolina, o yra pasirengę skolinti. Santrumpą *ECOFIN*, sudarytą iš simbolinės reikšmės pavadinimo *Economic and Financial Affairs*, būtų netikslu versti *Ekonomikos ir finansų reikalai*. Santrumpų, sudarytų imant tik pirmąsias trumpinamo pavadinimo raides (pvz., *TARGET*, *EONIA*), nesutrumpintųjų variantų lietuviškus atitikmenis būtų galima pateikti tikslesnius, tačiau taip daryti, matyt, nematoma reikalo – tekste vis tiek bus vartojama nelietuviška santrumpa.

Vis dėlto visus tokius trumpinimo būdu sudarytus pavadinimus įtraukti į tekstą kaip nors mėginama, ir vienas iš įtraukimo būdų yra įvairių aiškinamųjų žodžių, žodžių junginių, kartais beveik sutampančių su nesutrumpintu pavadinimo variantu, vartojimas. Aiškinamieji žodžių junginiai gali būti vartojami ir prieš santrumpas, ir po jų. Vartojami po santrumpų, jie sakinyje eina įvairiais įterpiniais, pvz.: *Be to, ECB dalyvavo UNIDROIT, Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto, veikloje, susijusioje su tarptautine konvencija dėl tarpininkų laikomų vertybinių popierių* (MA 2006: 126); *Tokios operacijos vykdomos daugiausia per TARGET – Transeuropinę automatizuotą realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų skubių pervedimų sistemą* (MA 2005: 98); *Pavyzdžiui, yra numatytas sprendimas SORBNET-EURO, Narodowy Bank Polski eurų realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų sistemą, prijungti per euro zonos ECB* (MA 2005: 89).

Be aiškinamųjų žodžių junginių, sutrumpintiems pavadinimų variantams įtraukti į tekstą pasitelkiama ir įvairių metalingvistinių komentarų, tokių kaip *žinomas(-a) kaip, vadinamas(-a), arba*, pvz.: *Šiuo tikslu didelės vertės ir skubiems mokėjimams eurais atlikti Eurosistema sukūrė Transeuropinę automatizuotą realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų skubių pervedimų sistemą, žinomą kaip sistema TARGET* (MA 2009: 112); *Šie trūkumai kartu su didėjančia laikomo kitoje negu operacijos atlikimo valstybėje įkaito svarba nulėmė 2007 m. kovo 8 d. Valdančiosios tarybos sprendimą peržiūrėti dabartinės Eurosistemos įkaito valdymo procedūras ir sukurti naują bendra platforma pagrįstą Eurosistemos įkaito valdymo sistemą, vadinamą Centrinio banko įkaito valdymu (angl. Collateral Central Bank Management), arba CCBM2* (MA 2009: 116).

Šie nelietuviškų santrumpų įtraukimo į tekstą būdai atitinka ir kai kuriuos skolinių ar naujažodžių integracijos į tekstą požymius (žr. Girčienė 2005), o tai rodytų, kad sutrumpintieji pavadinimų analogai traktuojami ne tik kaip santrumpos ar simboliniai pavadinimai, bet ir kaip svetimi elementai, kuriuos reikia paaiškinti. Įvairiais metalingvistiniais komentarais taip pat gali būti siekiama apsidrausti nuo netikslaus nelietuviškos santrumpos suvokimo.

SANTRUMPŲ PANAŠUMAS IR SKIRTUMAI: VARTOSENOS IR NORMOS VEIKSNIAI

Kaip jau atkreiptas dėmesys, santrumpas daugiausia linkstama skirstyti į raidines ir skiemenines. Atsižvelgiant į santrumpų sudarymo būdą, mėginama nustatyti ir jų kaitymo bei rašybos normą: LKRS kaip kaitomosios minimos visos skiemeninės santrumpos, o iš raidinių pridėti galūnę siūloma tik toms, kurios skaitomos tarant raidžių žymimus garsus, pavyzdžiui, *TASS*, *ELTA*, *FIAT* (LKRS 1992: 74). Toks teikinys rodo pastarųjų artimumą skiemeninėms, tačiau tarp jų mėginama daryti skirtumą: skiemenines santrumpas (*Elfa*, *Kuzbasas*) siūloma rašyti pirma didžiąja raide ir linkniuoti galūnę prirašant tiesiogiai, o pagarsiui tartinoms santrumpoms galūnę prirašyti po brūkšnelio ar apostrofo (*TASS-o*, *TASS'o*); tiesa, pastarosios grupės santrumpas, kurios baigiasi balse, atitinkančia moteriškosios giminės galūnę (pvz., *Elta*), siūloma rašyti kaip ir skiemenines, t. y. pirma didžiąja, be brūkšnelio ar apostrofo (LKRS 1992: 74). Kiek tokie kaitymo ir rašybos skirtumai taikytini nelietuviškoms santrumpoms, kaip jau minėta, nėra aišku. Analizuojamoje vartosenoje visos santrumpos gramatiškai įforminamos vienodai – visos jos rašomos be galūnių, didžiosiomis raidėmis. Vis dėlto jos traktuojamos nevienodai, ir tai atskleidžia santrumpų sintaksinio vartojimo skirtumai.

Santrumpų įtraukimo į sakinį ir į tekstą polinkiai išryškina dvejopas santrumpas – tiesioginės reikšmės pavadinimų trumpinius, tekste vartojamus vietoj nesutrumpintųjų variantų, ir trumpinius, kurie į tekstą patenka jau kaip gatavos santrumpos, reikalingos tam tikro paaiškinimo. Pirmosios laikytinos kalbos ekonomijos priemone, o antrosios – veikiau tam tikra per teklėne vartoseną. Pastarosios santrumpos neretai aiškinamos ne tik vienu ar dviem žodžiais, bet ir ištisu žodžių junginiu, atstojančiu nesutrumpintąjį pavadinimo variantą, o aiškinamasis žodis neretai ir pats būna įtrauktas

į santrumpą. Taip aiškinamos santrumpos sakinyje funkcionuoja veikiau kaip simboliniai pavadinimai. Nors į simbolinę vartoseną labiausiai linkusios skiemeninės, atlikta analizė rodo, kad simboliškai vartojama ir daug lietuviškų bei nelietuviškų raidiniu būdu sudarytų santrumpų (*LITAS, KUBAS, TARGET, EONIA, LIBOR*). Tai skatina tikslinti skiemeninės santrumpos sampratą, juolab dėl to, kad plintant vadinamosioms tarptautinėms santrumpoms riba tarp raidinių ir skiemeninių santrumpų tampa neryški – daug nelietuviškų santrumpų sudaroma iš žodžių junginio dėmenų raidžių, ir iš skiemenų, ir iš su skiemenimis nesutampančių žodžių dalių. Tokie santrumpų duomenys skiemeninėmis skatintų laikyti santrumpas, kurios gali būti skaidomos skiemenimis.

Ryškesnis polinkis simboliškai vartoti galimas skaidyti skiemenimis santrumpas rodytų, kad į simbolinę vartoseną linkusios „žodiškosios“; t. y. tos, kurios R. Marcinkevičienės straipsnyje (Marcinkevičienė 2003: 91) aptariamose kaip sąmoningai akrominizuojami dariniai, o A. Kazlauskienės straipsnyje (Kazlauskienė 2008: 73) – kaip dirbtiniu būdu sudaromi pavadinimai. Raidinėms santrumpoms, kurios tekste vartojamos kaip tiesioginės reikšmės pavadinimų ar terminų santraukos, simbolinė vartoseną nebūdinga. Taigi akronimo sąvoka, kuria R. Marcinkevičienė siūlo įvardyti visas santrumpas, lietuvių kalbotyroje būtų pravarti būtent dirbtiniu būdu pasidaromų santrumpų, kurios į tekstą patenka jau gatavos ir linksta funkcionuoti kitaip nei įprastinės santrumpos, skirtumams atskleisti. Atsižvelgti į sintaksinę vartosenos išryškintą ribą būtų pravartu ir nustatant santrumpų kaitymo bei rašybos normas. Nelietuviškųjų santrumpų kaitymo ir rašybos norma, kaip aptarta anksčiau, apskritai nėra aiški. Ko gero, toks normos neaiškumas ar nepakankamumas ir yra vienas veiksnių, kad sintaksiškai tekste skirtingai traktuojamos santrumpos gramatiškai įforminamos vienodai, t. y. visos jos nekaitomos ir rašomos visomis didžiosiomis raidėmis.

LKRS nurodomas toks skiemeninių santrumpų rašymo būdas, kaip rašymas didžiąja raide, pridėdant lietuvišką galūnę, nagrinėjamajai vartosenai negali būti priimtinas – šitoks santrumpos „sužodinimas“ oficialiojo dalykinio stiliaus tekste gali būti suvokiamas kaip jos iškraipymas. Kita vertus, nelietuviškų skiemeninių santrumpų rašybos norma nėra nustatyta, o pabandžius taikyti kaip ir lietuviškoms, būtų keičiama kai kurių santrumpų sandara, taigi, ir oficialus dažniausiai Lietuvos ar tarptautiniais teisės aktais įteisintas pavadinimas. Lietuvos bankas tam tikrų mokėjimo sistemų steigimą ir veikimą įteisina teisės aktais, todėl juose didžiosiomis raidėmis rašomus

pavadinimus šio banko leidžiamuose leidiniuose rašyti kitokiu būdu vargu ar įmanomas įvykdyti uždavinys. Paisyti principo skiemenines ar kai kurias raidiniu būdu sudarytas lietuviškas santrumpas kaityti ir rašyti tik pirmą didžiąją raidę būtų sunku ir dėl to, kad jam prieštarautų tokius pačius objektus (sistemas, rodiklius) įvardijančių nelietuviškų santrumpų analogijos principas. Lietuviška skiemeninių santrumpų norma, įteisinanti jų kaip tiesioginės reikšmės pavadinimų (*Elfa, Kuzbasas*) statusą, vartosenai neparanki ir dėl to, kad santrumpos dažnai būna reikalingos tapatiems, tik pavadinimu besiskiriantiems objektams įvardyti. Visa tai, matyt, ir lemia pasirinkimą santrumpas, kurių sintaksinė vartoseną skiriasi, gramatiškai įforminti kaip ir kitas, t. y. rašyti jas didžiosiomis raidėmis, be galūnių. Antra vertus, skirtinga jų sintaksinė vartoseną yra skirtingos jų traktuotės požymis.

Tam, kad tekste vienodai įforminamos ir įprastinės, ir priartėjančios prie simbolinės reikšmės pavadinimų santrumpos, ko gero, nemažai reikšmės turi šiuo metu galiojanti ne tik santrumpų, bet ir simbolių pavadinimų norma. Ji simbolius pavadinimus teikia rašyti kabutėse (LKRS 1992: 70–71; VŽ 2004, 2006; Kniūkšta 2004: 28–29). Nors lietuviški simboliniai pavadinimai iš santrumpų nedaromi, tačiau išimtinius – iš kaitomųjų santrumpų pasidarytus simbolinius pavadinimus teikiama rašyti kabutėse (VŽ 2004, 2006). Tai gi siūlymas kai kurias kompiuterijos terminų santrumpas (*POP protokolas, POP pašto protokolas*) vartoti kaip simbolius pavadinimus (žr. Grigas 2007) nėra suderinamas su šiuo metu galiojančia simbolių pavadinimų rašymo norma. O nustatytoji simbolių pavadinimų įforminimo norma tiriamajai vartosenai nepriimtina dėl to, kad teisės aktais paprastai įteisinamas santrumpos rašymas ne kabutėse, o didžiosiomis raidėmis. Rašyti ir didžiosiomis raidėmis, ir kabutėse nerekomenduojama. Tai, kad iškabose, etiketėse, reklamoje simboliniai pavadinimai gali būti rašomi didžiosiomis raidėmis (VŽ 2006), rodytų, kad didžiosios raidės laikomos kabučių analogu.

Tikrieji simboliniai pavadinimai ekonomikos apžvalgose rašomi su kabutėmis (arba kitokiu šriftu), pvz.: „**Visa**“ *sistemos debeto kortelių rinkos dalis sumažėjo nuo 72,3 procento (2005 m.) iki 70,9 procento. „Master Card“ sistemos debeto kortelių rinkos dalis padidėjo nuo 27,4 iki 28,9 procento* (LBMA 2007: 71); *Tai lėmė ir atnaujinta akcinės bendrovės „Achema“ amoniako cechų veikla, ir gerokai padidėjusi trąšų kaina* (Pranešimas 2010: 16).

Be aptartųjų veiksnių, vienodą skirtingo pobūdžio santrumpų grafinę raišką, matyt, palaiko ne tik simbolinio pavadinimo rašybos norma, bet ir lietuvių kalbotyroje pateikiama jo samprata. Simbolių pavadinimų rašybą ir

sudarymą reglamentuojančiuose nutarimuose jie paprastai siejami tik su perkeltinės reikšmės įmonių, įstaigų ir organizacijų pavadinimais (Kniūkšta 1996, 1997; 2004; VŽ 1995, 2002, 2004). VLKK nutarime „Dėl simbolinių pavadinimų linksniavimo“ pateikiami pavyzdžiai (*kortelė „Ežys“; šriftas „Palemonas“; „Zebros“ interneto planas*) atskleidžia, kad sąvokos aprėptis yra platesnė, tačiau tarp pavyzdžių nepateikiama nė vieno nelietuviško simbolinio pavadinimo, kuris būtų santrumpa (VŽ 2007). Lietuviškų simbolinių pavadinimų darymo taisyklėse, kaip minėta, simbolinių pavadinimų daryti iš nekaitomų raidinių santrumpų neleidžiama, todėl ir jų rašyba nėra nustatyta.

Šiaip ar taip, normos tarp simbolinių pavadinimų ir santrumpų rašybos brėžiama riba kelia tam tikrų prieštaravimų, ir juos atskleidžia tie vartosenos atvejai, kai pavadinimas susideda ir iš santrumpos, ir iš simbolinio pavadinimo. Mat santrumpą reikėtų rašyti didžiosiomis raidėmis, o šalia einančią pavadinimo žodinę dalį – kabutėse, tačiau santrumpa su ta žodine dalimi sudaro prasmės atžvilgiu neskaidytiną darinį. Mėginant normos nustatytus santrumpų ir simbolinių pavadinimų rašymo skirtumus suderinti, vartosenoje pasitaiko geroko įvairavimo. Kartais nusveria santrumpos prepozicija, todėl visas pavadinimas kitu šriftu ar kabutėmis neskiriamas, pvz.: *Parlamentas taip pat laikosi nuomonės, kad TARGET-Securities projektas gali paskatinti Europos vertybinių popierių atsiskaitymo infrastruktūros integraciją* (MA 2008: 176); *Indeksas OMX Vilnius per ketvirtį išaugo 13 procentų* (Pranešimas 2011: 22).

Kitais atvejais, tiek santrumpa, tiek žodinė pavadinimo dalis išskiriamos pasviruoju šriftu¹⁰, pvz.: *Dow Jones EURO STOXX kainų indeksas per metus išaugo apie 20 %, palyginti su 2005 m. pabaiga* (MA 2007: 38); *Dow Jones EURO STOXX indeksas metų pabaigoje padidėjo apie 10 %, palyginti su praėjusių metų pabaiga* (MA 2005: 34).

Esama ir tokių atvejų, kai abi rašybos normas mėginama derinti: santrumpa rašoma didžiosiomis raidėmis, o žodinė pavadinimo dalis, kaip simbolinis pavadinimas, skiriamas kabutes atstojančiomis pasviriosiomis raidėmis, pvz.: *Dow Jones EURO STOXX indekse esančių bendrovių akcijų prognozuojamas metinis pelno vienai akcijai augimo tempas per kitus 12 mėn. pavarį pasiekė istoriškai žemiausią (–4 %) ribą* (MA 2010: 45). Šio projekto, vadinamo *TARGET2-Securities* <...> tikslas – suvienodinti atsiskaitymus

¹⁰ Straipsnyje visi cituojami pavyzdžiai rašomi pasviruoju šriftu, todėl juose statusis šriftas atitinka šaltinio pasvirąjį. *Red. pastaba.*

eurais už vertybinius popierius centrinio banko pinigais (MA 2007: 12). Beje, nagrinėjamoje vartosenoje pasivirosiomis raidėmis išskiriami tekste vartojami svetimi elementai, todėl gali būti, kad tokie pavadinimai traktuojami ir kaip simboliniai, ir kaip nelietuviški.

Taigi, vertėtų pasvarstyti santrumpų, tekste funkcionuojančių kaip simbolinės reikšmės pavadinimai, rašybą. Nusprendus mažinti nuo simbolių pavadinimų jas skiriančią ribą, tai galėtų būti daroma mažiausiai dviem būdais. Vienas iš jų – tikslinti simbolių pavadinimų rašybos normą, t. y. pripažinti, kad rišliame tekste tokie pavadinimai gali būti rašomi ne tik kabutėse, bet ir didžiosiomis raidėmis. Dabartinė jų rašymo norma (kabutėse) trumpinimo būdu sudarytiems pavadinimams, kurių dauguma įvairiais teisės aktais įteisinami kaip rašytini didžiosiomis raidėmis, oficialiojo dalykinio stiliaus reikalavimus atitinkančiai vartosenai nėra priimtina. Kitas ribos tarp simbolių ir simboliškai vartojamų pavadinimų ribos mažinimo būdas – atsižvelgiant į vartosenoje plintančius dirbtinai sudaromus lietuviškus ir nelietuviškus pavadinimus, įteisinti šių pavadinimų rašymą kartu ir didžiosiomis raidėmis, ir kabutėse.

IŠVADOS

1. Iš žodžių junginio dėmenų pirmųjų raidžių ar kitokių elementų sudarytos santrumpos lietuvių kalbotyros darbuose beveik neanalizuojamos, o kalbos praktikos ir norminamuosiuose darbuose paprastai aptariamos tik kaip rašybos dalykas. Santrumpų sandaros ir funkcionavimo rišliame tekste analizė, pagrįsta ekonomikos srities tekstais, atskleidžia, kad šis reiškinys nėra vienaplanis, o šiuo metu galiojančios santrumpų vartojimo normos visos jų įvairovės neaprepia, yra neaiškios ar nepakankamos.

2. Tik dalis iš nagrinėjamoje ekonomikos apžvalgoje vartojamų santrumpų atitinka tipinės raidinės santrumpos sampratą, kuri, beje, yra netikslī ir prieštarīga. Dauguma nelietuviškų santrumpų yra sudarytos ne tik iš raidžių, bet ir iš skiemenų ar su skiemenimis nesutampančių žodžių dalių, o tai skatina tikslinti skiemeninės santrumpos sampratą. Remiantis lietuviškuose tekstuose plintančių nelietuviškų santrumpų vartosenos duomenimis, skiemeninėmis tiksliau laikyti ne iš skiemenų sudarytas, o skiemenimis galimas skaidyti santrumpas.

3. Be raidinių ir skiemeninių santrumpų, vartojama ir daug tokių, kurios lietuvių kalbos praktikos darbuose iš viso neminimos – tai santrumpos, į kurių sudėtį įeina ir skaitmenys, ir žodžiai ar žodžių junginiai. Jas apibendrintai galima vadinti mišriosiomis santrumpomis. Tokių santrumpų rašymą reglamentuoja tik bendras principas – nelietuviškas santrumpas į lietuvių kalbą perrašyti kaip citatas, tačiau toks principas neišvengiamai lemia ir lietuviškųjų analogiškų santrumpų rašybos variantiškumą. Jį galėtų sumažinti bendrieji netipinės sandaros santrumpų rašymo principai.

4. Nelietuviškos santrumpos sąvoka lietuvių kalbotyroje nėra apibrėžta, o jų gramatinio įforminimo norma – gana neaiški. Normos neaiškumas laikytinas vienu iš veiksnių, kad nagrinėjamoje vartosenoje tokias santrumpas linkstama vartoti kaip nekaitomas.

5. Santrumpų sintaksinė vartosena, būtent jų įtraukimo į sakinį ir tekstą polinkiai, atskleidžia nemažų skirtumų, neaptariamų nė viename santrumpų klasifikaciją pateikiančiame darbe: vienos santrumpos rišliame tekste funkcionalia kaip tiesioginės reikšmės pavadinimų trumpiniai, įtraukiami į tekstą kaip kalbos ekonomijos priemonė, kitos – veikia kaip jau sudaryti simboliniai pavadinimai. Kadangi tokiems dirbtiniam būdu sudarytiems pavadinimams tekste reikia tam tikro paaiškinimo, ir tas paaiškinimas neretai sutampa su trumpinamo žodžių junginio žodžiu ar net visu žodžių junginiu, tokios santrumpos yra tam tikra perteklinės vartosenos apraiška.

6. Akivaizdu, kad skirtingo pobūdžio santrumpų vienodą įforminimą vartosenoje, be tam tikrų stiliaus ir žanro keliamų reikalavimų, nemažai lemia ir santrumpų bei simbolių pavadinimų rašymo normos, taip pat dabartinė simbolinio pavadinimo samprata. Riba tarp simbolinio pavadinimo ir į simbolinę vartoseną linkusių santrumpų turėtų būti plačiau svarstoma ir apibrėžiama aiškiau arba visai naikinama.

ŠALTINIAI

ECB 2007: Europos centrinio banko gairės 2007 m. balandžio 26 d. (ECB/2007/2).

LBMA 2004: Lietuvos bankas. *Metų ataskaita, 2003.*

LBMA 2006: Lietuvos bankas. *Metų ataskaita, 2005.*

LBMA 2007: *Lietuvos banko metų ataskaita, 2006.*

MA 2004: Europos centrinis bankas. *Metų ataskaita, 2003.*

MA 2005: Europos centrinis bankas. *Metų ataskaita, 2004.*

MA 2006: Europos centrinis bankas. *Metų ataskaita, 2005.*

- MA 2007: Europos centrinis bankas. *Metų ataskaita, 2006.*
- MA 2008: Europos centrinis bankas. *Metų ataskaita, 2007.*
- MA 2009: Europos centrinis bankas. *Metų ataskaita, 2008.*
- MA 2010: Europos centrinis bankas. *Metų ataskaita, 2009.*
- MA 2011: Europos centrinis bankas. *Metų ataskaita, 2010.*
- MB 2003 03: Europos centrinis bankas. *Mėnesinis biuletėnis.*
- MB 2009 12: Europos centrinis bankas. *Mėnesinis biuletėnis.*
- MB 2010 06: Europos centrinis bankas. *Mėnesinis biuletėnis.*
- MB 2010 12: Europos centrinis bankas. *Mėnesinis biuletėnis.*
- PK 2006: Europos centrinis bankas. *Pranešimas apie konvergenciją.*
- Pranešimas 2005: *Lietuvos banko pranešimas apie pagrindinio tikslo įgyvendinimą, funkcijų vykdymą ir bankų sistemos būklę.*
- Pranešimas 2009: *Lietuvos banko pranešimas apie pagrindinio tikslo įgyvendinimą, funkcijų vykdymą ir bankų sistemos būklę. 2009 m. lapkričio mėn.*
- Pranešimas 2010: *Lietuvos banko pranešimas apie pagrindinio tikslo įgyvendinimą, funkcijų vykdymą ir bankų sistemos būklę. 2010 m. lapkričio mėn.*
- Pranešimas 2011: Lietuvos bankas. *Pranešimas apie pagrindinio tikslo įgyvendinimą, funkcijų vykdymą ir bankų sistemos būklę. 2011 m. gegužės mėn.*

LITERATŪRA

- Ambrazas V. 2008: *Svetimų tikrinių vardų rašymas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Buračas A. 2010: *Tarptautinės finansų, verslo ir komercijos santrumpos*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- DLKŽ 2000: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Girčienė J. 2005: Neologizmų integracija į tekstą. – *Žmogus ir žodis* 1, 78–82.
- Grigas G. 2007: Santrumpos terminijoje. – *Terminologija* 13, 194–199.
- Grigas G. 2011: *Kompiuterijos santrumpos: skolinimas, vertimas, tarimas*. Prieiga per internetą: www.vlkk.lt/lit/naujienos/naujiena.791.html (žiūrėta 2011).
- KancKP 2000: *Kanceliarinės kalbos patarimai*. 4-asis (2-asis pataisytas ir papildytas) leidimas. Parengė P. Kniūkšta, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas.
- Kazlauskienė A. 2008: Santrumpos, sutrumpinimai, simboliai. – *Specialybės kalba: terminija ir studijos*, Vilnius: MRU leidykla, 69–75.
- KK 2008: *Kalbos kultūra* 81.
- Kniūkšta P. 1996: Firmų pavadinimų gimininių žodžių vartojimas ir rašymas. Firmų vardų darymo taisyklių priedas. – *Kalbos kultūra* 68, 14–18.

- Kniūkšta P. 1997: Firmų vardai ir jų vartojimas. – *Kalbos kultūra* 69, 6–20.
- Kniūkšta P. 2004: *Ištaigų, įmonių ir organizacijų pavadinimai. Darybos ir vartosenos aptarimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- KP1 2002: *Kalbos patarimai 1. Gramatinės formos ir jų vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKE 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė K. Morkūnas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKRS 1992: *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba. 2-asis pataisytas fotografuotinis leidimas*. Parengė N. Sližienė, A. Valeckienė, Vilnius: Mokslas.
- LKŽin 1998: *Lietuvių kalbos žinynas*. Sudarė P. Kniūkšta, Kaunas: Šviesa.
- LKŽ. 2011: *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm> (žiūrėta 2011).
- Marcinkevičienė R. 2003: Santrumpos – akronimai – nauji žodžiai. – *Kalbos kultūra* 76, 89–93.
- Nutarimas 1991: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl medžiagų, gaminių ir normatyvinių dokumentų žymenų rašymo“ (1991 m. rugšėjo 26 d., Nr. 34).
- Vaicekauskienė L. 1997: Dėl žodžių tvarkos su nelietuviškais simboliniais vardais. – *Kalbos kultūra* 69, 61–63.
- Vaskelaitė R. 2001: Nelietuviškų nekaitomų žodžių sintaksiniai vaidmenys. – *Kalbos kultūra* 74, 43–52.
- Vaskelaitė R. 2009: *Sintaksinių ryšių modeliai lietuvių kalbos sintaksėje*. Daktaro disertacija, Vilnius.
- VŽ 1995: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl firmų pavadinimų gimininių žodžių vartojimo ir rašymo“ (1995 m. gegužės 25 d., Nr. 50).
- VŽ 1997a: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ (1997 m. birželio 19 d., Nr. 60). – *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 63–1490.
- VŽ 1997b: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas dėl „Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. gegužės 25 d. nutarimo Nr. 50 „Dėl firmų pavadinimų gimininių žodžių vartojimo ir rašymo“ pakeitimo“ (1997 m. lapkričio 13 d., Nr. 65). – *Valstybės žinios*, 1997, Nr.107–2712.
- VŽ 2000: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl Europos bendrijų pavadinimų ir valstybių Europos Sąjungos narių bendradarbiavimo sričių pavadinimų santrumpų“ (2000 m. spalio 26 d., Nr. 2 (76)). – *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 93–2912.
- VŽ 2002: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1992 m. balan-

- džio 30 d. nutarimo Nr. 35 „Dėl firmų vardų“ pakeitimo“ (2002 m. birželio 27 d., Nr. 3 (83)). – *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 70-2955.
- VŽ 2004: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl įmonių, įstaigų ir organizacijų simbolinių pavadinimų darymo taisyklių patvirtinimo“. – *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 27-867.
- VŽ 2006a: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas dėl privalomosios skyrybos taisyklių (2006 m. rugsėjo 28 d., Nr. N-2 (103)). – *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 107-4084.
- VŽ 2006b: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas dėl pasirenkamosios skyrybos taisyklių (2006 m. rugsėjo 28 d., Nr. N-3 (104)). – *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 107-4085.
- VŽ 2006c: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimo Nr. 58 „Dėl leidinio „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ pakeitimo“ (2006 m. rugsėjo 28 d., Nr. N-5 (106)). – *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 107-4087.
- VŽ 2007: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas „Dėl simbolinių pavadinimų linksniavimo“ (2007 m. balandžio 5 d., Nr. N-1 (110)). – *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 42-1625.

Gauta 2011 11 02

SHORTENINGS: STRUCTURE AND SYNTACTIC PATTERNS OF USAGE

S u m m a r y

The paper sets out to examine shortenings in written language, which seems to be gaining importance but so far has hardly been researched. The notion is problematic; it tends to compete and overlap with similar terms, such as *abbreviations*, *alphabetical shortenings*, *alphabetisms of titles and names*, *acronyms* etc. In the present paper preference is given to *shortenings*, a largely acknowledged term by Lithuanian linguists. The notion includes three varieties: alphabetical shortenings, syllabic shortenings and mixed shortenings. The choice has been determined by the current usage patterns of shortenings, more precisely, by the tendencies identified in the language of economics.

The paper aims at identifying the structure and syntactic patterns of shortenings used in economic reviews published by the National Bank of the Republic of Lithuania. When analysing a large variety of shortenings in present-day Lithuanian and variation in their usage in sentences and longer texts, a number of

specific cases have been identified. They are not included in publications dealing with the language norm and should be discussed in reference to the norm. From this point of view, a number of shortenings which seem to be spreading in actual usage have not been given sufficient evaluation yet. They include numbers, words or even symbols; from the structural point of view, they should make a separate category of shortenings. The analysis of alphabetical or syllabic shortenings, the usage of which is mainly regulated by the language norm, has revealed that the issue has become rather problematic due to a rapid spread of non-Lithuanian shortenings. The so-called international shortenings, which are fairly difficult to categorise either as purely alphabetical or syllabic shortenings, reopen the discussion of the notions of alphabetical or syllabic shortenings and their boundaries. The above international shortenings also reveal important differences in their functioning in the text. A syntactic approach helps identify two varieties of shortenings: those which tend to be used with other words which grammatically agree with the shortening and those which require explanatory words. The latter type seems to be much closer to symbolic names than to alphabetical shortenings, which are introduced into the text for the purposes of language economy. The paper also discusses a possibility to introduce grammatical markers, which help discriminate between the two varieties of shortenings.

KEY WORDS: alphabetical shortenings, syllabic shortenings, mixed shortenings, abbreviations, syntactic relationship, explanatory word, symbolic name.

RAMUNĖ VASKELAITĖ
Lietuvos bankas
Gedimino pr. 6, LT-01103 Vilnius
rvaskelaite@lb.lt